

Joves y valors

La clau per a la
societat del futur

Obra Social "la Caixa"

OBRA SOCIAL.
L'ÀNIMA DE "LA CAIXA".

EDICIÓ:

Obra Social Fundació "la Caixa"

AUTORIA:

Javier Elzo Imaz; Carles Feixa Pàmpols; Esther Giménez-Salinas Colomer

DISSENY:

Bisdixit

TRADUCCIÓ:

Caplletra

© de l'edició, Fundació "la Caixa", 2010

Av. Diagonal, 621 – 08028 Barcelona

La responsabilitat de les opinions expressades en aquesta publicació correspon únicament als autors. La Fundació "la Caixa" no s'identifica necessàriament amb l'opinió dels autors.

JOVES I VALORS, LA CLAU PER A LA SOCIETAT DEL FUTUR

Javier Elzo
Carles Feixa
Esther Giménez-Salinas

ÍNDEX

- 5** **PRESENTACIÓ**

- 7** **ELS PARES DAVANT DELS VALORS
QUE CAL TRANSMETRE A LA FAMÍLIA**
Javier Elzo

- 8** Introducció

- 8** Set valors centrals que cal inculcar en els joves

- 18** Quatre models d'actuació de les famílies davant
l'educació dels seus fills

- 21** Algunes idees centrals per tancar

- 25** **SER JOVE: AVUI, AHIR, DEMÀ**
Carles Feixa

- 26** Introducció

- 27** Ser jove avui

- 32** Ser jove ahir

- 37** Ser jove demà

- 41** Conclusions

- 43** **NOUS JOVES, NOU SABER**
Esther Giménez-Salinas

- 44** Introducció: La societat del coneixement
i l'educació dels joves

- 47** Educació i canvi social

- 49** L'Educació a l'Estat de benestar

- 50** L'educació com a dret

- 51** Educació i immigració

- 54** De l'ensenyament a l'aprenentatge: de
l'aprenentatge a la societat del coneixement.
La declaració de Bolonya

- 57** Conclusions

PRESENTACIÓ

La preocupació pel futur dels nostres fills i filles en un món cada vegada més complex va aparellada sovint amb la sensació que no som capaços de transmetre els nostres valors. L'allau d'estímuls que ens arriben a través dels mitjans de comunicació, la competitivitat, l'acceleració del consum i els nous models de vida han provocat un canvi en els costums que es tradueix en la por d'assumir responsabilitats i en la pèrdua del sentit col·lectiu. Per sort, en els darrers anys, han sorgit també noves formes de compromís i moltes iniciatives solidàries que han tingut com a protagonistes els més joves.

El nou programa *Joves amb valors* de l'Obra Social "la Caixa" pren com a punt de partida aquesta doble realitat. Vol servir per cridar l'atenció sobre la necessitat de reforçar els valors ètics i de compromís social, per sensibilitzar els pares sobre la importància del seu paper i per tombar els escrúpols de molts joves que consideren que respectar les normes de convivència i exercir un paper actiu en la societat no és moda. Al mateix temps vol servir d'estímul a les iniciatives que ja existeixen, i que sovint queden en un segon terme, perquè puguin exercir un efecte multiplicador. A l'Obra Social creiem que no n'hi ha prou amb saber què s'ha de fer, i que cal passar a l'acció perquè les nostres aptituds i actuacions reverteixin en una millora de la vida col·lectiva.

Joves amb valors comprèn tres línies principals d'actuació. En primer lloc, un programa itinerant de sensibilització que inclou una exposició, tallers educatius, activitats familiars i propostes de participació. L'objectiu és reforçar els valors ètics i de convivència, la responsabilitat, el compromís, l'esforç i el civisme, i prevenir possibles situacions d'exclusió i de risc. També vol fer conèixer

el paper de la joventut a la societat actual, des de la certesa que cada generació ha de trobar la seva pròpia manera de fer-se gran i de resoldre la seva relació amb el seu entorn.

En segon lloc, s'ha organitzat un concurs d'iniciatives, amb el títol «Joves amb valors», que vol servir de reconeixement als grups de joves que impulsen projectes altruistes en benefici de la comunitat.

Finalment, hi ha la publicació que ara teniu a les mans, *Joves i valors, la clau per a la societat del futur*, que es distribuirà per tot Espanya i que vol contribuir a promoure la reflexió ètica i la convivència responsable entre generacions. En són els destinataris els familiars i educadors: es vol cridar l'atenció sobre la importància del seu paper en la transmissió dels valors; es vol aconseguir que s'acostin als joves i que mirin d'entendre'ls millor; se'ls vol animar que intervinguin activament en l'educació dels fills, al costat de l'escola, sense perdre de vista els canvis que es produeixen en la societat i que fan necessària una posada al dia constant de coneixements i actituds. Tots els nois i noies són diferents i cada família és un món: la transmissió dels valors s'ha de dur a terme des de la comprensió i la tolerància.

L'Obra Social "la Caixa" vol agrair la col·laboració dels especialistes que han participat en aquesta publicació i animar els joves i els seus parents que la facin servir com una eina efectiva d'entesa i comunicació.

Els pares davant els valors que cal transmetre a la família

Javier Elzo

Catedràtic de sociologia a la Universitat de Deusto

INTRODUCCIÓ

Vivim un moment de la història complicat. En el món es produeixen grans transformacions i, com és lògic, la família no és aliena al que passa al seu voltant. Tanmateix, la família continua sent, com els mateixos joves reconeixen una vegada rere l'altra, l'espai en què es diuen les coses més importants per orientar-se en la vida. Per això és tan important l'educació en la família.

L'objectiu central de l'educació, en la nostra societat, oberta i competitiva com mai, pensant des de la família, el resumiria en aquests termes: actuar perquè els nostres fills siguin psicològicament equilibrats, estiguin socialment i culturalment inserits, siguin èticament responsables, amb capacitat de construir el seu futur, amos de les seves vides, actors i no simples espectadors, agents actius i constructors del seu destí. Joves críticament autònoms i que sàpiguen avançar cap a un món més harmoniós i just que no pas el que els deixem.

Això exigeix donar prioritat a uns valors que cal transmetre als fills per fer-los aptes i feliços en el món d'avui, cosa que, al seu torn, significa reflexionar sobre les maneres d'actuar dels pares en les famílies d'avui. Aquestes seran les dues parts centrals d'aquestes pàgines, que tancarem amb una sèrie de breus suggeriments bàsics.

1] SET VALORS CENTRALS QUE CAL INCULCAR EN ELS JOVES

Sempre és difícil resumir de manera universal, i per tant vàlida per a totes les sensibilitats, quins han de ser els valors fonamentals que hem de transmetre en l'educació dels nostres fills. Després de reflexionar-hi molt, ja que és una idea en la qual treballo des de fa molt de temps, suggeriria aquests set valors bàsics per a l'educació en la família d'avui. En primer lloc, «la competència personal»; en segon lloc, «la racionalitat»; en tercer lloc, la distinció entre «els diners com a valor i el valor dels diners»; a continuació, i molt relacionats entre ells, en quart lloc, la relació entre «la tolerància i l'autoritat responsable» i, en cinquè lloc, entre «la permissivitat i la necessària intolerància». En sisè lloc, la necessitat d'anar més enllà de l'educació en els valors finalistes i posar l'èmfasi en els «valors instrumentals», i, en setè lloc, transmetre la il·lusió per treballar en favor de «la utopia per un món millor».

1. La competència personal

És un dels llegats principals, per no dir el més important, que els pares han de deixar als seus fills: que siguin autònoms, que sàpiguen obrir-se camí en la vida, que puguin volar amb les seves pròpies ales, que no depenguin dels altres més enllà del que és lògic en una societat estructurada i complexa. Això és el que vol dir que els fills siguin competents. La selecció de personal en la vida es farà cada vegada en una major mesura tenint en compte la vàlua personal del candidat. «Ser fill de» podrà obrir les portes a una entrevista, fins i tot a una primera feina precària, però el qui no sigui competent en la seva feina serà apartat.

La nostra societat és cada dia més complexa i està en transformació contínua. Ningú no és capaç de pronosticar com seran en el futur, fins i tot pròxim, les relacions de treball, les jubilacions, les noves famílies, l'impacte de les noves tecnologies futures, el constant augment de l'esperança de vida, per tal com ja es parla de més de cent anys com a mitjana de vida per als qui neixen avui... Què es pot dir que sigui segur d'un jove que avui tingui 20 anys, del que pot ser la seva vida, cap a l'any 2050, quan arribi al que avui anomenem jubilació? Quina haurà estat la seva trajectòria vital? S'haurà casat? Una, dues, més vegades? Per quantes feines i professions haurà passat? En quantes poblacions o països haurà viscut? Com farà front a la seva jubilació? Tindrà recursos propis? Així, un llarg etcètera de resposta impossible. Però hi ha una cosa que sí que ja es pot dir: haurà afrontat millor les mil proves de la vida si disposa de la flauta màgica de la seva competència personal. Les proves seran més o menys importants, ja que la vida fa mil voltes, però només el qui tingui alguna cosa pròpia i intransferible, una cosa que ningú no li podrà arrabassar mai, la seva capacitat personal, estarà en bones condicions per tirar endavant.

Però, què vol dir ser competent? Bàsicament dues coses: aconseguir una estructura psicològica harmònica i tenir les capacitats intel·lectuals que li permetin entendre i orientar-se en el món. Per al primer, no s'ha trobat un sistema millor que néixer i créixer en una família ben establerta en la qual l'educació dels fills sigui una cosa primordial. Per al segon, tot passa per l'educació. Més endavant tornaré a la qüestió de la família i de les diferents respostes que, de fet, ja es donen en les famílies espanyoles d'avui. Ara m'aturaré en la importància de les capacitats intel·lectuals.

Si la competència en els àmbits personal i professional sempre ha estat necessària, ara encara ho és més. Avui dia, ser competent requereix, certament, controlar les eines informàtiques i lingüístiques adients, a més dels coneixements específics exigibles al camp en el qual s'exercirà professionalment. L'eina informàtica, com a instrument d'informació, és imprescindible i, llevat en determinades branques del coneixement i en el camp de les diverses especialitats, està cridada a substituir les biblioteques i les enciclopèdies de paper. (Tot i que dubto molt que pugui substituir el plaer de la lectura, ja sigui del diari o d'un llibre, confortablement assegut en una còmoda butaca.) D'aquí a pocs anys, dins d'aquesta mateixa dècada, el qui no controli l'eina informàtica es convertirà en ciutadà de segona classe. Fins i tot comprar un bitllet de tren o d'avió li sortirà més car.

Com l'eina informàtica, el coneixement lingüístic. L'anglès és l'idioma mundial. Donant per descomptat el castellà i l'idioma matern quan no sigui el castellà, en determinats llocs del planeta altres idiomes seran imprescindibles per inserir-se socialment o per fer negocis. Per exemple, el francès al nord d'Àfrica, tan proper i amb tantes possibilitats de creixement.

Però tot el que acabem de dir, tot i que és imprescindible, és radicalment insuficient. Ai del qui només entengui les entranyes de l'ordinador d'avui, encara que sigui en l'anglès informàtic! Aviat es quedarà enrere. És la màxima de Jacques Delors, «aprendre a aprendre», la que ha de guiar l'aprenentatge dels adolescents i joves d'avui. El mode d'aprenentatge actual ha de complir tres requisits. En primer lloc, tenir un bagatge suficient de coneixements per saber formular les preguntes pertinents en cada moment. Només el qui sap res d'alguna cosa és capaç de fer pre-

gundes pertinents. Els conferenciants calibrem els coneixements dels qui intervenen en el diàleg posterior per l'estil de les seves preguntes. Per això és important l'adquisició de coneixements (història, literatura, filosofia, economia...) que ens proporciona l'escola. Tot seguit, i aquí rau la clau mestra de l'aprenentatge, dominar els procediments que permetin accedir a la informació relacionada amb la pregunta plantejada. En fi, ser capaç de proposar respostes, científicament comprovables i èticament defensables. Aquest afany, aquest objectiu exigeix alguna cosa més que especialització i val per a qualsevol branca professional de tota persona que no vulgui ser dependent d'una altra. Val per l'alta direcció empresarial, sí, però també per a l'hostaleria i la moda, per esmentar exemples diferents. El resultat d'un aprenentatge reeixit és aconseguir un cap ben format. Avui més que mai, la filosofia i les humanitats són importants. El futur, fins i tot el laboral per als avui joves, demà adults, no dependrà del fet que avui adquireixin més coneixements tècnics, sinó que, sense obviar-los, l'educació se centri d'una vegada en l'aprenentatge, en la capacitat per aprendre avui i en el futur. Sí, de nou l'important «aprendre a aprendre» de l'Informe Delors.

2. La racionalitat

Cal introduir la racionalitat en la vida quotidiana, especialment en la presa de decisions. Ens cal sortir de l'àmbit de l'opinió, de la simple declaració d'intencions i passar a l'àmbit del diàleg i de la confrontació racional partint de la realitat social, realitat coneguda i contrastada amb rigor. Més diàleg, més contrast d'informacions, menys opinions, menys declaracions, menys baralles dialèctiques. Hi ha una urgència real de desterrar dels nostres costums la idea que en nom de la llibertat tothom pot opinar el que vulgui de qualsevol tema sense donar raó del que diu més enllà d'un genèric

«segons la meua opinió» o «al meu parer». A més, una confrontació d'opinions divergents se salda amb «això creus tu, això crec jo».

Potser les generacions precedents han infravalorat la part sensitiva i emocional en favor de la simple racionalitat científicotècnica. Només el que és científic val, es deia, com si les persones, per posar un exemple evident, s'enamoresassin «científicament». Avui ens hem passat al bàndol oposat, on sembla que només l'emoció, les sensacions, el que ve de gust, el que el «cos demana» en aquell mateix moment sigui l'últim criteri de comportament. Si l'expressió «intel·ligència emocional» ha fet fortuna és perquè era necessària, tot i que jo m'estimo més la fórmula «racionalitat sentint», tot recordant Pascal amb allò que «el cor té raons que la raó no té». Cal tenir en compte, alhora, el cor i la raó.

És el que avui han de fomentar els pares: amb la base d'un afecte quotidià, construir, per mitjà de la paraula i l'exemple, la racionalitat en els fills, una intel·ligència integradora de la raó abstracta i dels sentits i sentiments que conformen la riquesa de la persona humana. Així, els adolescents podran retre compte raonat, als altres i a ells mateixos, de les seves preferències, dels seus comportaments i estaran en condicions d'entendre i situar-se en la societat en la qual els ha tocat viure.

Dir que vivim en un món complex és una banalitat. Assumir-ho i actuar en conseqüència ho és força menys, sobretot quan, alhora i gairebé sense adonar-nos-en, propugnem l'especialització. Assumir la complexitat suposa admetre que una mateixa realitat pot tenir lectures molt diferents, i fins i tot contraposades, segons que es doni prioritat a un angle de visió o a un altre. Penseu, per exemple, en l'àmbit educatiu, en la dificultat de molts pares per

saber a què cal donar prioritat en l'educació dels seus fills, si a l'aprenentatge de coneixements i habilitats a fi de situar-se en la vida, o bé a l'educació en coses més intangibles com pot ser una afició artística, i tot plegat sense renunciar a jugar amb els seus amics. Però cap d'aquests elements contraposats (perquè el dia té 24 hores) no es pot obviar.

Edgar Morin ha estudiat amb profunditat la importància de l'assumpció de la complexitat en la vida moderna. En un brillant assaig, sosté que les dissonàncies, les contradiccions i les perplexitats han estat més importants en els períodes més fecunds d'Europa, com ara el Renaixement i l'inici de l'edat moderna. És el que vivim en el moment present. Nosaltres sostenim que ens trobem en un període de mutació històrica. Un període que comprèn l'últim quart del segle xx i el que ha passat del XXI, equiparable a altres escassos períodes de la història que acostumem a identificar, per simplificació, amb esdeveniments concrets: la revolució russa al principi del segle xx, la revolució industrial a mitjan segle xix, la revolució francesa al final del XVIII i, finalment, la creació de la impremta, el Renaixement, el descobriment d'Amèrica i les reformes religioses a cavall entre els segles xv i xvi. En els temps actuals hi ha uns canvis i unes transformacions en la societat que fan difícil la percepció del que és essencial respecte del que és accessori. Aquí val allò que el bosc no deixa veure els arbres, tot i que, a parer nostre, tres fets centrals marquen el pas de la societat moderna a la postmoderna en el món occidental: la revolució tecnològica, la globalització i la inserció sociolaboral de la dona. Tot això suposa uns canvis accelerats en la nostra vida quotidiana als quals només podrem fer front des de l'assumpció de la seva complexitat. Per això, la racionalitat és imprescindible per entendre i situar adequadament la massa d'*inputs* que rebem,

analitzar-los, sospesar-los, qüestionar-los, ordenar-los, pensar-los i, a partir d'aquí, construir les nostres pròpies escales de valors i ser amos de les nostres vides.

3. Els diners com a valor i el valor dels diners

No és un joc de paraules ni una endevinalla. Intenta reflectir dues actituds bàsiques davant els diners. Amb l'expressió «els diners com a valor» es vol dir que entre les prioritats de la vida hi hauria els diners, la possessió de la major quantitat possible de diners. Amb «el valor dels diners» volem dir que se sap el que costa guanyar-los, que se sap l'esforç que cal invertir per obtenir-los. Tots dos aspectes no es contraposen necessàriament, però, en línies generals, tot i que no es poden generalitzar, cal dir que els adolescents i els molt joves anteposen la consideració dels diners com una cosa important en les seves vides al valor de l'esforç que cal fer per obtenir-los.

Tanmateix, els diners no són pas el més important per a ells. Hi ha per davant la família, la salut i els amics. En bona part perquè disposen de prou diners. Els joves espanyols, d'edats compreses entre els 15 i els 24 anys, el 2005 disposaven de mitjana per a les seves despeses personals de 40 euros a la setmana aproximadament. Aquests diners de butxaca no depenen de la classe social a la qual pertanyen: 40,27 euros setmanals de mitjana és la quantitat de què disposen els joves de les classes socials alta i mitjana-alta, 41,79 els de la classe mitjana-mitjana i 39,20 els de la classe social mitjana-baixa i baixa. Els nois tenen força més diners que les noies, i els més grans en tenen més que els més joves. En fi, dada molt important: els que arriben a casa més tard els caps de setmana i els que consumeixen més droga són els que tenen més

diners, i això no s'explica sols per l'edat i el sexe. Els estudis sobre drogues i joves són formals i reiteratius des de sempre: com més diners tinguin els nois a les mans, més droga consumeixen.

En un treball que estem elaborant i que es publicarà al final d'aquest any 2006, presentem als joves 16 icones diferents i els preguntem quines els representen millor, quines creuen que expressen millor la seva identitat juvenil. Els diners ocupen un dels primers llocs, tant en les respostes que obtenim quan els demanem que ens identifiquin les icones representatives del conjunt de joves com a ells mateixos, individualment considerats. No hi ha cap mena de dubte: els diners constitueixen un valor per als joves i tenir-ne en abundància, una prioritat.

Una altra cosa és l'anàlisi del valor dels diners. Com sabem, Espanya i Itàlia són els dos països europeus en què l'emancipació familiar es produeix més tard, en què els fills s'estan més temps a la casa familiar, càlid nínxol familiar en diuen alguns. És cert. Hi ha mil enquestes i dades censals que ho proven. Ara no aprofundirem en aquesta qüestió. Sols direm que hi ha dues raons importants de signe objectiu per explicar aquest fet, i dues més, tan bàsiques com les anteriors, però de signe subjectiu. De signe objectiu, en primer lloc, la carestia de l'habitatge. Estudis reiterats de "la Caixa" mostren que l'augment en el preu dels pisos gairebé triplica l'augment de l'IPC en els últims anys. En segon lloc, la temporalitat de l'ocupació, especialment de les primeres feines, que s'han convertit, a la pràctica, en autèntiques revàlides de la vida, més enllà de les escolars. Carestia de l'habitatge i feina precària formen un còctel molt complicat per emancipar-se.

Però també hi ha raons de signe subjectiu que normalment no s'indiquen. En primer lloc, la dificultat de molts pares per acceptar de bona gana que els seus fills se'n vagin de casa quan aquests se'n volen anar, com s'esdevé en la gran majoria dels joves occidentals, al voltant dels 20 anys d'edat. En segon lloc, l'acomodació dels joves a aquesta situació, ja que, davant la dificultat d'emancipar-se (i de fer-ho amb els estàndards de vida de la seva família d'origen), decideixen «anar-se'n de casa, quedant-se», és a dir, el seu domicili familiar es converteix en una fonda amable i gratuïta. Des d'aquesta realitat, s'entén la dificultat que tenen els joves per valorar els diners, perquè no els necessiten ja que tenen cobertes les necessitats vitals d'allotjament, manutenció i vestit.

En la societat del futur, societat oberta i per tant impredecible i amb feines inestables, la gestió dels diners i del patrimoni serà essencial. Les nostres famílies gairebé no aborden aquesta qüestió i, de fet, un aspecte oblidat en l'aprenentatge cap a la competència personal és el de la gestió dels diners. Acostumo a suggerir als pares alguns elements de reflexió en aquest punt.

En primer lloc, cal parlar amb normalitat, en la conversa familiar, de la dimensió econòmica de la vida. Els fills han de saber l'esforç que cal fer per pagar unes vacances, per exemple. O les hores de feina que cal fer per comprar-li una bicicleta. En canvi, no cal aclaparar els fills amb el cost de l'educació, ja que això podria tenir efectes perversos, i més que lamentables, en diferents sentits. En alguns originant reaccions imprevisibles si les qualificacions escolars no responen a les expectatives, potser excessives, dels seus pares.

En segon lloc, no se'ls ha de donar massa diners i cal ensenyar-los a administrar els diners que se'ls dona. Crec que és millor que, a partir d'una certa edat, diguem 16 anys, rebin una quantitat negociada en família, preferentment mensual, i atènyer-se, tot i que sense rigideses, a aquesta quantitat. Certament, els avis i les àvies són els que més fàcilment trenquen aquest pacte, cosa que, en aquests casos, pot ser greu.

Crec també que, atesa la situació actual del mercat immobiliari, els han d'ajudar els dos o tres primers anys en el pagament del seu habitatge. A poc a poc, les administracions públiques van prenent consciència d'aquest gravíssim problema per a la responsable inserció sociolaboral dels joves, però cal que els pares hi ajudin.

En fi, cal desterrar la idea que els joves no treballin, en una feina remunerada, fins que aquesta sigui estable i més o menys definitiva. La seqüència estudiar, obtenir un títol i després pelegrinar a la recerca d'una feina s'ha de modificar cap a una altra seqüència en què la compatibilitat entre la feina i l'estudi sigui més flexible. La societat no es canvia de la nit al dia i no es tracta de pretendre reproduir models d'altres països, que també tenen els seus problemes. És més simple: que des de l'edat laboral els joves treballin a canvi d'una remuneració. Així aprendran el valor dels diners, el que costa guanyar-los, l'esforç necessari per embutxacar-se els quaranta euros que ara els seus pares els aporten cada setmana. No hi ha millor escola per apreciar el valor dels diners que treballar per obtenir-los. Finalment, no s'ha de dir que no hi ha feina. És evident que no és el mateix a tot arreu, però un jove que vol fer unes quantes hores els caps de setmana, només que tingui una mica d'habilitat i ganes de treballar, trobarà una feina. I no

diguem els estudiants durant les vacances. Una altra cosa és la feina estable, més o menys definitiva, per al qui ja s'hagi emancipat de la seva família.

4. Tolerància i permissivitat familiar

Sota el terme de tolerància, sovint no hi ha res més que permissivitat, o fins i tot abandonament de responsabilitats. A la nostra societat es va instal·lar fa anys la permissivitat i ens costa sortir-ne. Així, molts joves han rebut una educació que no els ha preparat, tampoc psicològicament, per fer front convenientment a la societat en la qual els ha tocat viure. La meva tesi és que molts dels adolescents i joves actuals, i penso en els que provenen de l'extensa classe mitjana que conforma la majoria de la societat actual, han crescut en una infantesa dolça, sobreprotegida, amb més recursos materials dels que els joves i adolescents mai han tingut en la història. Alhora, ningú no els ha parlat ni educat en la importància del sacrifici per a l'assoliment d'objectius concrets, en l'abnegació, en l'esforç, en la necessitat de diferir en el temps l'obtenció del bé desitjat, en l'autoresponsabilitat. Mai la joventut no havia accedit a la universitat en la proporció en què ho fa l'actual i pot estar tants anys a la universitat amb tan escàs rendiment, sense provenir necessàriament de les classes benestants, sinó de l'ampli matalàs de la classe mitjana.

Hem creat una societat de drets sense el corresponent correlat de deures, hem insistit en la creativitat, en l'espontaneïtat, en la liberalitat de costums, en la queixa contínua, en l'exigència als altres, especialment a l'Administració a fi que ens resolgui tots els problemes. Així, hem fet de l'Administració un gegant. Això, si no s'hi posa remei, és, ras i clar, l'escanyament d'una societat. I la solució no passa, com dèiem antigament amb força ingenuïtat, per un

canvi en les estructures socials i polítiques (tot i que també caldrà canviar-les) si abans del canvi de les estructures no canviem les persones. I els pares són insubstituïbles en aquesta tasca.

S'ha dit, i amb raó, que la societat actual s'ha fet molt individualista i, tot i que el terme *solidaritat* està molt de moda, a la pràctica el que hi ha per damunt de tot és l'individualisme, cada u mira per sí mateix. Aquesta actitud és en bona part conseqüència de la situació que hem descrit a l'apartat anterior. La persona humana es percep ella mateixa com un simple subjecte de drets sense el correlat dels deures i les responsabilitats.

L'individualisme, sens dubte un dels valors bàsics de la nostra societat, té dues cares. L'una molt positiva, l'altra clarament negativa. D'una banda, suposa la voluntat d'adoptar plantejaments propis, autònoms, il·lustrats per la raó i el coneixement de les coses. És la voluntat de no ser ramat, de ser lliure, creador, propulsor no dependent. És la gran herència de la Il·lustració, que, em temo, ha deixat pas a l'altra cara de l'individualisme, que diu que jo puc fer el que vulgui, sempre que es respecti la llei, respecte que es pot convertir en no-respecte si hi ha previsió de no ser enxampat en la infracció corresponent. Dut al límit seria la moral llibertària, com diria Valadier, que amara la nostra societat, joves i adults. Per desgràcia no és l'individualisme de raó, sinó l'individualisme de desig el que impera. No és l'individualisme de projectes, sinó el de la simple exigència de satisfacció immediata d'apetències el que s'imposa. L'individualisme de deures i responsabilitats queda sufcocat sota l'individualisme dels únics drets.

Però no hauria de ser així necessàriament, ja que la filosofia dels drets humans, si s'hagués insistit en el que té de

més profund, és a dir, un seguit de valors inherents per defensar, propugnar i promoure, en tota persona humana, precisament per la seva condició de persona, comporta una base de fraternitat universal innegable. És el que per a alguns conforma un dels fonaments per a una moral de mínims o substrat per a una ètica civil. A partir d'aquell moment és possible passar d'una situació d'individualisme de simples desigs al de drets i responsabilitats. Alguna vegada he definit aquesta situació com la d'una autonomia consensuada. Entenc per autonomia consensuada la fórmula que la societat actual, plural i amb una gran diversitat de projectes personals i col·lectius, pugui, tot respectant aquest caràcter plural, anar més enllà del simple individualisme de desigs; un altre dels seus riscos és el de caure en tribus per afinitats emocionals, socials, ètniques, religioses, polítiques, fins i tot geogràfiques, tancat cada col·lectiu en el seu gueto, no volent saber res dels altres. En una societat com l'espanyola actual, en la qual l'emigració es fa presència quotidiana en les nostres vides, l'educació familiar i educativa en aquest camp és cabdal. Per raons ètiques i de convivència. Mireu la pròxima França. Però fem un pas més en aquest camp de la tolerància.

5. Més enllà de la tolerància i la permissivitat, la necessària intolerància i l'autoritat responsable

La tolerància és un d'aquests valors far que, en comptes de fer llum, enlluerna i en aquest enlluernament amaga la realitat de les coses. Així, en el terreny de les relacions pròximes, a la família, a l'escola, per exemple, i en el conjunt de la societat, també.

En l'àmbit més ampli de la societat hem de saber distingir la tolerància activa de la tolerància passiva, sense oblidar la intoleràn-

cia necessària. La tolerància activa pressuposa el respecte profund a la diferència, als projectes de l'«altre». No sols això, pressuposa una actitud de comprensió del que és diferent, una actitud d'entendre el que és diferent des de dins, des de les seves pròpies coordenades personals, socials, culturals..., si més no fins on sigui possible «posar-se en la posició d'un altre».

La tolerància passiva equival a la indiferència, a aquesta acceptació del terme tolerància que vol dir indulgència, correspondència amb una cosa o amb algú que en el fons es rebutja o no s'accepta, però la presència del qual «es tolera», preferentment lluny, en una barriada diferent de la nostra.

Doncs bé, la permissivitat en l'àmbit privat i la tolerància passiva en el públic impedeixen que aflori, a més de la tolerància activa, la imprescindible autoritat en l'àmbit privat i la no menys necessària intolerància en l'àmbit públic. L'autoritat té mala premsa, però no hi ha societat equilibrada sense autoritat. L'autoritarisme és dolent, la permissivitat és pitjor. Ens costa acceptar això.

Però, sota la capa de tolerància, a més de la indiferència entre el que és públic i la permissivitat en l'àmbit privat, podem impedir que sorgeixi la necessària intolerància davant de determinats comportaments o idees. Cal ser intolerants davant l'exclusió social per raó de raça, ètnia, gènere, religió o projecte polític, a condició, per descomptat, que tothom respecti els drets humans i la llei en vigor. També els emigrants, evidentment. Cal ser intolerants davant la permissivitat que regna en moltes de les nostres llars, davant la indisciplina reiterada en molts dels nostres centres docents, davant els actes vandàlics d'alguns dels nostres joves, davant de determinades manifestacions violentes, de les quals

són actors actius (agressors) i de vegades, també actors passius (víctimes). La intolerància davant de determinades situacions és la condició perquè no sorgeixin en les nostres vides la desentesa, la inhibició i la indiferència pels altres, pel que facin els altres, fins i tot els més pròxims, com passa de vegades amb els fills, perquè, llavors, la tolerància haurà perdut la seva dimensió moral i cívica i es convertirà en la indiferència del «campi qui puguí» i «a mi se me'n fot, que faci el que vulgui». Podem i hem de discutir quins són els mecanismes, els modes i les maneres per dur a terme aquestes accions. Això ho comentarem una mica a la segona part d'aquest text, però ara vull deixar constància de la necessitat total de prendre consciència de la importància de la intolerància a fi que puguin aflorar els valors de tolerància activa, autonomia consensuada, responsabilitat individual i col·lectiva i, diguem-ho com a mínim un cop, la solidaritat, nou nom, a parer nostre, dels drets humans. Per això, és tan important distingir la tolerància del respecte al qui és diferent (el que alguns anomenen tolerància activa) de la indiferència envers l'altre (tolerància passiva).

6. Dels valors finalistes als instrumentals (dels bons desigs al comportament compromès)

Hem pogut constatar en diferents estudis que un tret central de molts joves (no sols en ells, però aquí parlem de joves) és la seva implicació distanciada amb relació als problemes i les causes que diuen que defensen. Fins i tot en temes en què ells són pioners, com ara l'ecologisme i el respecte per la natura, per esmentar un cas paradigmàtic, no es pot dir, llevat en grups molt restringits, que per a la majoria de joves sigui una prioritat vital, una utopia sostinguda en el dia a dia, en l'acció lliurement decidida a l'hora d'ocupar les seves preocupacions

i el seu temps disponible. Cada dia estic més convençut que l'ús que es doni al temps lliure i als diners de butxaca constitueixen dos dels millors indicadors dels valors de les persones, dels joves en aquest cas.

Cal dir que en molts dels joves d'avui hi ha un hiatus, una falla, entre els valors finalistes i els valors instrumentals: els joves d'avui aposten i inverteixen afectivament i racionalment en els valors finalistes (pacifisme, tolerància, ecologia, exigència de lleialtat...) i alhora presenten, tanmateix, grans falles en els valors instrumentals sense els quals tot això anterior corre el risc de quedar-se en un bell discurs. Són els dèficits que presenten en valors com ara l'esforç, l'autoresponsabilitat, el compromís, la participació, l'abnegació, l'acceptació del límit, la feina ben feta... L'escassa articulació entre valors finalistes i valors instrumentals posa al descobert la contínua contradicció –fins i tot la dificultat– de molts joves per mantenir un discurs i una pràctica amb una determinada coherència i continuïtat temporal allí on cal un esforç que tingui una utilitat que no sigui percebuda immediatament. Aquí també l'educació en drets sense el correlat dels deures i les responsabilitats ha fet estralls.

La família hi pot fer alguna cosa, certament, i aquí cal parlar, amb tota propietat, de la gran importància de l'educació en valors instrumentals. Sí, en aquest àmbit, el paper de la família és cabdal. Més que no pas l'escola, especialment en els primers anys de vida de la persona i fins i tot en la primera adolescència. L'adquisició dels hàbits de la disciplina, de l'abnegació (no per plorar molt s'obté a la primera el que es vol), el control dels desigs, el respecte a l'autoritat (exercida amb raó i ponderació), la consciència que hi ha límits per a tot, la necessitat de cooperar en el funcionament

quotidià de la casa (la taula no es despara sola, ni els llits es fan tots sols) i un llarg però elemental etcètera són condició, i gairebé goso dir que garantia, que una vegada entrats en l'adolescència i la joventut amb la necessària independència estiguin armats per dir que «no» i, per exemple, tornar a casa sense necessitat de seguir les pautes del grup quan, sense cap mena de dubte, ho estan desitjant. L'educació en valors instrumentals (feina ben feta, disciplina, constància...) és, avui, si més no tan important com l'educació en valors finalistes (tolerància, respecte al diferent...).

7. La utopia per una societat millor

Però tenim dret a més. Tenim dret a la utopia, procurant esquivar l'escull de la quimera. Aquest últim valor que proposo aquí l'entenc com la coronació, la conseqüència i la síntesi dels anteriors. La utopia forma part de l'àmbit del que és plausible, del que és racionalment pensable tenint en compte els condicionaments amb els quals hem de viure. La quimera s'assembla més a un conte de fades en què la societat, o alguns membres de la societat, somien algun paradís inexistent. La utopia, a més d'uns objectius a aconseguir, una il·lusió a assolir, uns ideals pels quals lluitar, pressuposa una presa de consciència del camí per recórrer, de l'esforç que cal invertir-hi, de les inèrcies que cal superar, dels conciutadans que cal convèncer. La utopia exigeix racionalitat en els judicis i competència en els promotors. S'entén que hagin estat els dos primers valors proposats més amunt.

Vivim uns temps en què manquen utopies, en bona part perquè el que enteníem per utopia eren quimeres. Així ens va anar al segle xx. Ara estem en plena travessa del desert. Tanmateix, seguint la sociologia europea dels valors, cal indicar tres ordres de valors davant els quals hi hauria una gran unanimitat en el món occi-

dental. Serien com els valors universals del món occidental. En primer lloc, el respecte als drets fonamentals de la persona (tot i que encara des d'una perspectiva individual, si no individualista, més des de la perspectiva ultraliberal que no pas col·lectiva); en segon lloc, la resolució dels conflictes per vies estrictament pacífiques amb el rebuig a la violència no sustentada en l'Estat de dret, i, en tercer lloc, la recerca activa d'un acord amb el món animal i amb el medi ambiental. A més, un cop assumits els tres principis apuntats més amunt, el respecte als valors particulars de les persones o els col·lectius socials, per raó d'història, llengua o tota mena d'afinitats. Tenim dret a ser com som, a ser com volem ser, però en el respecte als valors universals que ens obliguen a tots. En aquesta dialèctica entre valors particulars i valors universals, el paper de l'educació total és imprescindible.

Crec que aconseguir aquest objectiu és tasca de tota la societat, però ningú com l'escola no ho podrà fer amb la sistematicitat necessària. La tasca educadora encara és més important en una societat tan oberta com la nostra, en la qual els joves necessiten (i goso dir que ho demanen a crits, sovint silenciosos) balises de comportament, referents, valors que donin sentit a una vida amb la qual molts no saben què han de fer. Mai els joves no han tingut tantes coses i mai no han crescut tan sols com ara.

Vull acabar aquest breu recorregut dels valors que cal impulsar des de la família a la nostra societat globalitzada, en què vivim l'accelerada revolució tecnològica, amb la importància de fomentar la intel·ligència anticipativa. Davant de la revolució tecnològica hi ha dos errors elementals, però fonamentals, que no s'han de cometre: tancar-se a la innovació tecnològica pensant que qualsevol temps passat era millor i acceptar, sense més ni

més, que tota innovació és un avantatge.

El primer plantejament pot ser producte de la mandra, de la comoditat, fins i tot de l'edat, però també d'una actitud determinada, d'una determinada manera de situar-se davant la vida. El segon plantejament corre el risc de preferir el continent al contingut, la novetat tecnològica a la seva utilitat real. M'espanta i em preocupa veure estudiants que em lliuren treballs ben muntats (copiar i enganxar) amb gràfics magníficament presentats, sense saber retre compte del que han signat.

Cal potenciar la intel·ligència anticipativa, la capacitat per analitzar cap on va la societat, revelar el que és fosc i no obert en la societat actual, però que en pot ser la part essencial. Explorar el futur contínuament des del present, sabent on es vol arribar, quin projecte de societat es vol assolir. Avui més que mai, davant una societat oberta, cal estar alerta davant els canvis constants, i saber discernir la innovació positiva de la que sols pretén fer-se un forat en el mercat. Ens hi juguem ni més ni menys que el futur del planeta. I no hem de pensar que això no és cosa nostra: pensar globalment i actuar localment és una màxima bàsica en els nostres dies. Aquest és el preu perquè la quimera (o la seva cara oposada, desentendre's de tot) deixi pas a la utopia.

2] QUATRE MODELS D'ACTUACIÓ DE LES FAMÍLIES DAVANT L'EDUCACIÓ DELS SEUS FILLS

Observeu que he escrit «les famílies». Acostumem a parlar de la família com si fos una realitat uniforme. Així a les pàgines anteriors. La família és una realitat social, com la joventut i la vellesa, però és evident que, de la mateixa manera que tots els joves i totes les persones grans no són iguals, tampoc no ho són les famílies. No penso ara en les famílies monoparentals, les famílies reconstruïdes, les famílies separades, les d'homosexuals o lesbianes... Penso en la diferent manera d'actuar davant l'educació dels fills de la gran majoria de les nostres famílies, les formades per pare, mare i fills, en què la més freqüent és la del fill únic. Per simplificar, i seguint una tipologia de famílies que vaig elaborar fa tres anys, presentaré, tot seguit, quatre maneres d'actuar de les famílies en l'educació dels fills. Tot i que està pensada en la família majoritària, també és útil per a les altres famílies, les d'un sol pare o mare, les separades, reconstruïdes..., encara que aquestes normalment, però no sempre, acostumen a tenir un plus de dificultat en l'educació dels fills.

1. El sobreproteccionisme

Aquest és el risc d'un model de família en el qual els pares col·loquen els seus fills en un pedestal, els avicien en excés, ho decideixen tot per ells, amb la qual cosa en dificulten la neces-

sària autonomització i separació dels pares. Avui dia, diria que ens referim a una mica més del 20 % de les famílies i en clar descens, ja que una figura clau d'aquest model gairebé està desapareixent en les noves generacions. Em refereixo a la mestressa de casa tradicional, a la mare, que històricament s'ha quedat a casa per ocupar-se de gairebé tot el que fa referència a la família.

És una família molt centrada en ella mateixa, una família en la qual les relacions són excel·lents, els conflictes són molt escassos per no dir inexistent, els fills estan contents amb els pares i els pares amb els fills. Sembla que estan tan a gust entre ells, i ho estan, que en tenen prou amb ells sols, i «l'exterior» és vist, potser no com una molèstia, però sí com una intromissió innecessària. Si anéssim més enllà, diríem que som davant una família molt ben avinguda, preocupada per l'èxit i la felicitat dels seus membres, en la qual l'opinió de tots és tinguda en compte, molt probablement tolerant amb el que és diferent, amb el de fora... a condició que romangui a fora o, si més no, que no entri gaire a casa. Família molt centrada en ella mateixa, pràcticament autosuficient, amb una preocupació distanciada pel que passa fora de les seves parets, capaç de cercar i aconseguir un clima càlid i agradable en el qual els fills creixen de molt bon grat.

En aquest clima la socialització familiar és molt important, i és un dels dos models (l'altre serà el quart) en què la família és l'element central de l'educació dels fills. Aquesta família és capaç de transmetre valors i de fer-ho amb consistència. El risc d'aquesta família, quan la transmissió de valors estigui ancorada bàsicament en la sutura emocional més que no pas en la vertebració intel·lectual, és que no prepari prou el fill per al moment en què surti a la intempèrie, quan surti del nínxol familiar i hagi de crear la seva prò-

pia família o, simplement, surti de casa a estudiar lluny de la llar paterna. És el risc de la sobreprotecció emocional que, mentre els fills estiguin a casa, fa que «passi» el discurs ideològic i l'univers de valors sense cap mena de resistència, és a dir, sense haver estat matisat, interioritzat pels fills després del filtre del dubte, de la reflexió personal, de l'assumpció personal.

He escrit dues vegades la paraula «risc» en els paràgrafs anteriors. No té per què passar i per sort no sempre passen així les coses, però la meva experiència amb els meus alumnes a la universitat, en les confidències que em fan molts pares després de les meves conferències i en les converses amb psicòlegs amics, m'indiquen que aquest risc és molt real quan es dóna una protecció excessiva dels fills que en darrer terme creixen massa consentits. La clau radica a aconseguir que els fills no reproduïxin els esquemes dels pares simplement perquè ho diuen els seus pares, i encara menys si és perquè saben que així els seus pares es queden contents, sinó perquè internament els han fet seus... encara que no coincideixin totalment amb el que pensen els seus pares.

2. Tot temps passat va ser millor

Fa pena escriure sobre aquest model de resposta. És la família conflictiva en la qual els fills i els pares es barallen contínuament. No passa del 15 % de famílies, però aquesta xifra ja és massa elevada. Els conflictes poden estar immediatament ocasionats pel comportament dels mateixos fills, ja que en aquestes famílies trobem els màxims consumidors d'alcohol i drogues, els més elevats índexs de fracàs escolar i el més gran desinterès pel seu futur professional. També manifestacions de violència, fins i tot contra els mateixos pares. Són situacions límit que no són imputables als pares que, ben al contrari, les pateixen, sovint sense saber què hi poden fer.

Però cal dir, també, que no pas poques vegades les situacions de conflicte tenen l'arrel en determinats posicionaments dels pares que reflecteixen absència de flexibilitat en les relacions que mantenen amb els seus fills, pares que pretenen reproduir avui les mateixes relacions que ells van mantenir amb els seus pares. «Jo mai no hauria gosat parlar al meu pare com ho fa el meu fill amb mi!», «Ai si jo hagués fet això, el meu pare m'hauria clavat un parell de bufetades!» són dues frases que resumeixen prou bé aquesta actitud dels pares. Per a ells la bona educació és la d'abans. Avui ja no hi ha autoritat, diuen, i tenen part de raó, però de fet el que s'ha perdut és la disciplina, l'esforç, la constància. El problema per a aquests pares és que volen imposar la disciplina quan de manera palesa han perdut l'autoritat, perquè del canvi social en què, tant si ho volem com si no, estem tots embarcats, no saben discernir-ne la part positiva i es queden sols amb els elements negatius.

Sospito que en força casos de conflictes en les famílies la causa radica en la gran dificultat dels pares per entendre el canvi social, la por cerval davant les derives d'alguns joves (drogues, alcohol, robatoris...), de tal manera que, davant la primera manifestació d'un fill seu en aquest sentit, reaccionen fortament i fan més profunda una distància que potser al principi era petita. Si la cosa es complica, l'educació és impossible i els fills fins i tot poden adoptar valors, actituds i comportaments voluntàriament contraris als que propugnen els seus pares. Precisament per això, per marcar distàncies amb els seus pares.

En aquests supòsits, també la consulta a persones competents i de confiança s'imposa, però l'experiència ens diu que, per desgràcia, pocs pares ho fan.

3. La coexistència pacífica, mirant cap a l'altra banda

Tanmateix, el model majoritari, la resposta més estesa en la nostra societat és una altra. Parlem de més del 40 % de les famílies, i em temo que aquest percentatge va en augment. Jo l'anomeno la «família nominal». És la família en la qual les relacions de pares i fills poden ser qualificades, amb tota propietat, com de coexistència pacífica més que no pas de convivència participativa; els membres d'aquestes famílies es comuniquen poc i participen molt poc en afanys, preocupacions i objectius comuns. Els pares es mostren en general cohibits, desimplicats, no aborden amb una mínima profunditat el que necessiten els seus fills; són pares que pretenen viure a l'aire del temps, valorant el dia a dia, el temps lliure i de lleure, les vacances, i tot això des de la promoció personal, l'èxit social, guanyar diners... Una família *light* en la qual les opinions dels fills no són, en profunditat, veritablement considerades pels pares. Una família que ha decidit que no hi hagi conflictes en el seu si, ja sigui per causa de les drogues, del consum d'alcohol, de les relacions dels fills amb els seus amics, ja sigui pels estudis, pels horaris dels fills... Siguí pel que sigui, bàsicament perquè han decidit no enfrontar-se, en assabentar-se dels conflictes, i no pas perquè no hi hagi «motius».

Els pares semblen raonar d'aquesta manera: «Les coses són com són, els hàbits juvenils són els que són i val més que els nostres fills no se sentin estranys; mentre no s'excedeixin, és normal que es diverteixin de la mateixa manera que es diverteixen avui els adolescents». Algunes xerrades precautòries de tant en tant, i que la fortuna reparteixi sort o, com a mínim, eviti la pitjor sort. «Quan vagin entrant en la vintena, les coses s'aniran calmant per elles mateixes», es conclou, i es mira cap a l'altra banda. Òbviament no es discuteix amb els fills: dos no discuteixen si un no vol.

És molt interessant observar dues coses més en aquestes famílies. A l'hora de pensar el que ajudaria en l'educació dels seus fills, cada membre de la parella exigeix un major compromís de l'altre, especialment la mare del pare, cosa que ens indica una errada en la responsabilització conjunta de l'educació dels fills. No es tracta que la parella no estigui ben avinguda. Pot ser que estiguin ben avinguts, molt ben avinguts fins i tot... o que ni es tractin. Tornem a la idea de la coexistència pacífica que aquí es manifesta en el fet que no hi ha una implicació conjunta dels pares en l'educació dels fills. En segon lloc, constatem que tant els pares com els fills situen els amics com l'espai privilegiat on es diuen les coses més importants per orientar-se en la vida, amb la qual cosa donen menys importància (de manera especialment palesa) als llibres, a l'escola i, fins i tot, a la televisió. No és estrany que molts d'aquests pares deleguin en els professors l'educació dels seus fills.

L'educació, la qual els pares semblen haver dimitit –per això mateix caldria parlar més de socialització que no pas d'educació pròpiament dita–, es fa realitat, tanmateix, per òsmosi, per contacte, i, com el «*sirimiri*» basc, no mulla però cala. No hi ha transmissió de valors clau com la disciplina en la feina, l'emulació personal i social, la responsabilitat personal, la capacitat de decidir amb seny, saber dir que «no» quan calgui i capacitat per dir que «no» quan es vulgui, en resum, ser amo de la seva vida. Queda en el fons dels fills com un substrat, com «anar tirant en la vida», responsabilitzant sempre els altres del que li passa, esperant un cop de sort en la vida, sense implicar-se en res. Al cap i a la fi, sense el *punch* necessari per obrir-se un camí cap al que un vol fer en la vida, sovint perquè un no vol fer altra cosa que passar per la vida.

4. L'aposta per la convivència familiar i l'autonomia dels fills

És el primer model, indicat més amunt, però adaptat a la realitat de la societat actual i la de moltes famílies joves d'avui. És, també, l'aposta per la convivència familiar, molt més que la simple coexistència, molt més que la «fonda gratuïta», amb l'objectiu posat en l'educació dels fills per al món d'avui i tot plegat en el context de les noves realitats familiars en què el pare i la mare treballen, si més no a temps parcial, fora de casa. Som davant els nous models familiars caracteritzats per la recerca de comoditat, d'adaptació a les noves condicions laborals dels pares, als nous papers de l'home i de la dona d'avui en el microcosmos familiar, al creixent protagonisme dels fills que demanen autonomia, per exemple, en l'ús i el gaudi del temps lliure, i alhora acompanyament (discret però efectiu) dels pares en la seva autonomització inexorable. Prop del 20 % de famílies se situen aquí. En aquest model, les responsabilitats de cada un estan en revisió contínua i la feina o les accions familiars són objecte de tempteigs i d'incerteses. Per això hi ha conflictes derivats d'un ajust dels papers en les noves estructures familiars i alhora la necessitat d'anar creant una nova cultura, la recerca conjunta d'una adaptació davant –ho repetim– les noves formes de treball lleure de les generacions emergents i les exigències d'autonomia dels fills.

Són uns fills que estan disposats a portar aquesta autonomia a la pràctica en la manera de relacionar-se amb els seus amics i companys, en les relacions sexuals, en els estudis, a la feina (els que es decideixen a treballar i ho poden fer), però sempre entenent que la seva llar familiar d'origen, la dels seus pares, continuarà sent la seva fins que creïn el seu propi espai. Uns fills que, de manera soterrada però no pas per això menys real, demanen referents, models de comportament i, tant si ens agrada com

si no, els primeres referents, si més no fins a l'adolescència, són els pares. Per bé i per mal. Ja sigui de manera activa per la seva presència i per la qualitat d'aquesta presència, ja sigui per la seva absència, cosa que ens indica la resposta que hem mostrat en el model anterior.

3] ALGUNES IDEES CENTRALS PER TANCAR

El treball dels pares que vulguin educar els seus fills, en alguna cosa més que en la simple coexistència pacífica, no és una tasca fàcil, però tampoc no és un assumpte d'experts. Amb quatre idees molt clares, una mica de sentit comú i molt d'afecte n'hi ha prou en la majoria dels casos. Tanmateix, cal dir-ho d'entrada, les coses es poden torçar d'un dia per l'altre per mil atzars de la vida, sense que els pares hi tinguin cap marge de maniobra. Vegem, per concloure aquestes pàgines, algunes qüestions concretes.

1. Ser pares és més que ser parella

M'he referit en totes aquestes pàgines al pare i a la mare, no simplement a la parella. Insisteixo en aquest punt. La primera condició per a l'èxit de l'educació en el si de la família és que els pares siguin conscients que són més que homes i dones amb nens al seu càrrec. Són pares, pares i mares, primers responsables en l'educació dels seus fills, fills biològics o adoptats. El risc més gran en l'educació dels fills és que el binomi pares-fills sigui substituït pel d'adults (o progenitors) i nens. Que la família es limiti a la parella. Encara pitjor, que se centri en cada membre de

la parella. Gilles Lipovetsky, en una conferència que va pronunciar a Madrid el 2003, ho va dir ben clar amb aquestes paraules: «La família postmoderna és la família en la qual els individus construeixen i tornen a construir lliurement, durant tot el temps que els doni la gana i com els doni la gana. No es respecta la família com a família, no es respecta la família com a institució, però es respecta la família com a instrument de complement psicològic de les persones. [...] És com una pròtesi individualista. La família és ara una institució dins la qual els drets i els deïgis subjectius són més forts que les obligacions col·lectives».¹ Per sort, no totes les famílies són així, però aquest model de família (que jo m'estimo més anomenar parella) òbviament no s'ocupa ni es preocupa per l'educació dels fills i això planteja, a parer meu, el principal problema que cal debatre davant el futur de la família educadora en els propers anys, per no dir ara mateix.

2. Del laxisme a l'aprenentatge de la disciplina

En el meu llibre *El silenci dels adolescents*, arribo a la conclusió que les relacions entre pares i fills es mouen entre la banalitat del dia a dia i l'alarmisme davant de situacions determinades. La banalitat es pot convertir en laxisme si la parella pensa en ella mateixa i es despreocupa dels seus fills. Durant els últims anys hi ha hagut una tendència, en força pares, de no voler reproduir suposats autoritarismes en èpoques passades. Una cosa així com «jo no vull reproduir amb els meus fills l'educació autoritària que els meus pares van rebre». Fixeu-vos que no dic

en l'educació que ells, els pares d'avui, van rebre, sinó la que suposadament van rebre els seus pares. És com una falca que ha recorregut la societat espanyola en els últims trenta anys: no hem d'educar els fills en l'autoritarisme sinó en la llibertat, la independència, l'autonomia... No negaré que hi hagués abusos en el passat, però no crec que fossin tan generalitzats. En tot cas, sostinc que la correcta tesi antiga que els fills autoritaris i violents són fruit de pares autoritaris, dels pares que diuen que la lletra amb sang entra, i que en part és la resposta segona que hem mostrat més amunt, avui no és la més nombrosa. Avui dia són molt més nombrosos els episodis de fills violents com a conseqüència del laxisme i la indisciplina en què han crescut. Han fet tota la seva vida el que han volgut i, davant una frustració, de vegades mínima, poden tenir reaccions violentes. Sobretot si porten una copa de més. Si abans el risc estava en pares prepotents, avui el risc està en pares impotents. Impotents per desídia, per por de semblar antiquats, perquè no tenen temps per als fills i estan cansats de córrer d'una banda a l'altra per millorar el seu nivell de vida, impotents, fins i tot, per la desafiant exigència de ser pares. La temptació del laxisme en l'educació dels fills comença pel laxisme en el control del temps i de les prioritats dels pares. No hi ha dreceres en aquesta qüestió. No podem traslladar la virtut de la disciplina als nostres fills si veuen els seus pares impotents i desbordats.

3. La gestió dels moments difícils

La quotidianitat de l'entorn familiar pot quedar pertorbada, de vegades de manera important, per situacions més o menys excepcionals en la vida dels fills. Els pares, de sobte, descobreixen que el seu fill o la seva filla ha fet alguna cosa que creien que només passava als fills dels altres. La primera borratxera, una gran

¹ Vegeu «La familia ante el reto de la tercera mujer: amor y trabajo», a *Libro de ponencias del Congreso «La Familia en la sociedad del siglo XXI»*, Fundación de Ayuda contra la Drogadicción, Madrid, 2003, p. 83.

baixada en les notes, la primera nit sencera fora de casa, els ulls vidriosos del qui s'ha fumats més d'un porro... De vegades la cosa pot ser més greu: un embaràs no desitjat, un accident de trànsit en una nit de cap de setmana o en alguna festa de primavera, estiu o tardor, una expulsió temporal del centre docent; una trucada de la policia perquè el seu fill s'ha barallat amb altres adolescents, o l'han enxampat trencant uns fanals amb signes d'haver begut força, una trobada, afavorida pel xat, i que ha acabat tan malament que els pares se n'assabenten... Aquestes coses passen. Més en unes famílies que en altres, però també «a les bones famílies». Ningú no està lliure d'«un ensurt».

Crec que aquestes circumstàncies requereixen la saviesa de ser pare i mare. Poden ser moments extremament importants per a l'adolescent en la seva vida personal, com també en les relacions amb els seus pares. Evidentment no tinc receptes, però sí que sembla raonable dir que les reaccions massa acalorades en el mateix moment d'assabentar-se d'un esdeveniment penós o inesperat són, habitualment, contraproductives. No es tracta de no dir res. Encara menys de no fer res. Però uns pares nerviosos, confosos, sorpresos i irritats no estan en el millor moment per trobar les paraules adients i per adoptar les decisions més justes. Un «ja en parlarem» dit amb fermesa però sense càrrega amenaçadora o irònica normalment és suficient. Després de la reflexió i el descans es pot produir –i s'ha de produir– un diàleg que no necessàriament ha de tenir la forma d'un tribunal. En els testimonis del meu llibre sobre el silenci dels adolescents (d'on extrec, actualitzades, aquestes reflexions) vaig mostrar més d'un cas d'aquesta manera d'actuar amb conseqüències favorables. Entre altres coses, per aprofundir en la comunicació intrafamiliar. En algun cas ha pogut ser, fins i tot, l'inici o la consolidació d'una comunicació

més gran entre els pares i els seus fills.

Cal dir amb força que el conflicte és normal en les relacions pares-fills. Fins i tot m'atreveixo a dir que és benvingut. Absència de conflicte en l'adolescència, en el si de les famílies, no és garantia de solidesa en els valors adquirits amb els quals caminar per la vida, ja adults, amb criteris propis. Als pares ens costa molt entendre, i encara més acceptar, que els fills es van fent grans i van adquirint autonomia. En aquest forcejament entre l'«encara és un nen, una nena!» dels pares i el «ja no sóc un nen, una nena!» dels fills s'insereix el difícil però meravellós «joc» de l'educació. Però els adults, els pares, pare i mare, hauríem d'interioritzar que com menys necessaris siguem millor haurem educat els nostres fills. Aquesta és la grandesa i la dificultat de la paternitat i de la maternitat: fer-nos prescindibles.

4. La recerca d'espais de comunicació entre pares i fills

En moltes famílies hi ha absència de comunicació prolongada d'una certa profunditat i calma, la que anomenaria la «conversa de sobretaula». Aquelles sobretaulas llargues de caps de setmana en les quals, d'una manera o una altra, es parla de tot i de res, però que creen i mantenen el bon clima d'una família. Potser el que falta en els nostres dies és la comunicació fluida sobre el que s'esdevé en el seu cercle d'amics (un tema clau), en les experiències amb Internet, els xats i els missatges amb els mòbils (sense voler saber massa, ja que la zona d'intimitat s'ha de preservar), sobre una pel·lícula que tots han vist, un comentari sobre un esdeveniment d'actualitat que la televisió ha transmès, la declaració d'un polític, d'un artista, un professor..., la immigració, les violències urbanes, els diners del futbol... Cal parlar repetides vegades, moltes vegades, sobre alguns dubtes,

incerteses i fins i tot angoixes que senten els nostres fills davant el futur, un futur que veuen massa obert, amb dificultats per decidir què és el que volen fer amb les seves vides. Crec que es parla poc de la manera d'afrontar una frustració amorosa, una trobada sexual fracassada, sobre les preguntes referents a l'origen i la finalitat de la vida, la raó de ser de la nostra existència, el que s'anomenen les primeres i últimes preguntes, el sentit de la vida. Aquest és el nivell de conversa que crec que manca en les relacions dels pares amb els seus fills. No es tracta que els diumenges, per exemple, hi hagi d'haver sobretaula «per reial decret». Cal saber esperar, buscar els moments, un viatge, per exemple, pot ser una bona ocasió.

L'educació es fa avui més per actituds vitals i mitjançant l'exemple que no pas per grans discursos. No vull dir que el raonament lògic no s'hagi de donar, però cal saber que, cada dia més, la manera de copsar la realitat per part dels nostres adolescents és més visual i testimonial que no pas conseqüència de discursos. Vivim la societat de la imatge i del testimoni. Els programes d'èxit a la televisió són els anomenats *reality shows*, les històries de la vida quotidiana, del dia a dia. Els pares eduquem amb la nostra vida de cada dia. Sense sermons, participant, amb molta discreció, en la vida de tots els membres de la família. És en la complicitat de les nostres vides, en la gran conversa de les nostres vides, com fem família.

He escrit en aquestes pàgines que vivim un moment certament complex. Som de ple en un període de mutació històrica, per tant, un període carregat d'incertesa. Els qui són optimistes i tenen una visió positiva de la vida diuen que «cada dia té el seu mal» i que l'amor i la constància són sempre els més forts. En

canvi, els pessimistes i els profetes de calamitats es gronxen entre el «no hi ha res a fer» i, a l'extrem oposat, «a grans mals, grans remeis». Us convido a situar-vos entre els primers. Vaig escriure fa sis anys que «no tenim, ni de bon tros, la joventut més problemàtica d'Europa». Ara, que presentem l'Informe «Joves Espanyols 2005» de la Fundación Santa María, em reafirmo en el mateix, tot i que hi hagi entre nosaltres, també, adolescents amb problemes greus. Això sí, repeteixo amb convicció que hem de millorar el nivell de comunicació en les nostres famílies però fugint dels extrems. Ni alarmismes exagerats que ens portin a perseguir amb preguntes incessants els nostres fills, ni refugiar-nos en la indiferència i en el liberalisme del *laissez faire* (cosí germà de la indiferència). Entre la llibertat i el desinterès hi ha una diferència que els fills distingeixen perfectament. És la distinció entre la discreta disposició a l'escolta i l'aclapament permanent. És l'art de suggerir camins, de saber preguntar sabent quan cal preguntar, dir que no quan cal dir que no, és l'art de donar suport, animar, empènyer, realçar i valorar les seves iniciatives quan calgui, és l'art d'aprendre a esperar en la discreta presència, en definitiva, com acabava el meu llibret sobre el silenci dels adolescents, és l'art de ser pare i ser mare.

En tot cas, i ja acabem, la tasca educadora és pràcticament impossible sense un cert nivell de conversa i comunicació en el si de la família. Aconseguir aquest clima és, probablement, l'objectiu número u que ens hem de proposar els pares.

Ser jove: avui, ahir, demà

Carles Feixa

Professor d'antropologia social a la Universitat de Lleida

Director de l'Àrea de Cultura Juvenil del Consorci Institut
d'Infància i Món Urbà de Barcelona

Vicepresident del Comitè d'Investigació sobre Sociologia
de la Joventut de l'Associació Internacional de Sociologia

«He tingut vint anys. No deixaré que ningú digui que és l'edat més bonica de la vida.» (Paul Nizan)

«Vull morir abans de fer-me vell. / Aquesta és la meva generació, noi.» (The Who)

«La joventut retrata sempre, amb traços forts, la societat global, a la qual, d'altra banda, no sempre li agrada de veure's així retratada.» (José L. Aranguren)

INTRODUCCIÓ

La joventut és encara avui l'edat més bonica de la vida, com qüestionava Paul Nizan —escriptor avantguardista francès— a la dècada del 1930? Els joves desitgen encara morir abans d'arribar a vells, com cantaven The Who —grup de rock britànic— als anys seixanta? Els joves retraten encara amb traços forts la societat global —que acostuma a reaccionar malament davant d'aquest retrat—, com suggeria el filòsof espanyol José L. Aranguren el 1985, Any Internacional de la Joventut?

Aquest últim autor reflexionava sobre la metamorfosi de la imatge social de la joventut des dels gloriosos anys seixanta fins als més problemàtics vuitanta. Després d'una època en què la joventut es va convertir en «referència, model i fins i tot "moda" per a la resta d'edats», en va venir una altra en què els joves van deixar d'influir en les decisions polítiques; de «l'avorriment d'uns quants marginals» es va passar a «la desesperança d'un nombre molt considerable, i cada vegada més gran, de marginats». Pel camí, els joves estudiants van deixar de situar-se al centre de l'escenari i van donar pas a altres formes de ser jove, que venien de la perifèria (territorial i cultural). Però el joc de miralls entre les imatges que cada generació de joves projecta sobre la societat adulta, i el retrat sovint deformat que aquesta li retorna, sembla que és el ritus de l'etern retorn. Perquè un dels errors en què caiem els adults és jutjar els joves a la llum de la nostra pròpia joventut, com si aquesta etapa de la vida fos immutable. Entre l'actitud autoritària cap als joves (basada en la creença que qualsevol temps passat fou millor) i l'adulació acrítica (basada en la creença que el futur sempre té la raó), la millor manera d'iniciar un diàleg amb els joves és assumir que cada generació viu de manera diferent l'aventura de fer-se adult.

L'objectiu d'aquest text és reflexionar sobre la metamorfosi del concepte de joventut, tenint en compte el naixement, el creixement i la crisi del model de transició a la vida adulta que va il·luminar l'era industrial. Començarem pel present, plantejant alguns dilemes del fet de ser jove avui. A continuació viatjarem al passat, evocant alguns exemples del fet de ser jove ahir (des de les societats primitives fins a l'era industrial). I acabarem al futur, esbossant algunes tendències dels joves de demà (o millor dit: del demà dels joves actuals, que anticipen les tendències socials i culturals de l'era digital).

SER JOVE AVUI

Els joves tenen una relació econòmica i cultural ambigua amb el món globalitzat. Són relativament adaptables i fins i tot estan més capacitats per utilitzar les noves oportunitats que es presenten [...]. Però molts d'ells, sobretot als països en desenvolupament, no tenen prou poder econòmic per beneficiar-se de les oportunitats que la globalització ofereix.

(Organització de les Nacions Unides, Informe mundial sobre la joventut 2005)

Ser jove al principi del segle XXI no és el mateix que ser-ho al principi del segle XX (ni probablement serà el mateix que ser-ho al principi del segle XXII). De la mateixa manera, no és el mateix ser jove a l'Europa occidental que a l'Àfrica subsahariana, al món urbà o al rural, al país de naixement o al d'acollida després d'una experiència migratòria. Tampoc no és el mateix ser un jove noi o noia, de classe alta o baixa, amb 15 anys o amb 30... No s'ha de confondre la joventut (un concepte sociològic relativament recent) amb els joves (una realitat demogràfica de llarg abast). I no podem oblidar mai que, al cap i a la fi, cada jove és una persona única. Tanmateix, hi ha algunes tendències que deixen entreveure que, per primera vegada a la història, una part significativa dels joves de diferents orígens i condicions comparteixen uns trets que transcendeixen les fronteres geogràfiques, socials i sexuals.

El recent Informe mundial sobre la joventut 2005, promogut per l'ONU, analitza els dilemes dels joves de tot el món davant de

la globalització. D'una banda, els joves actuals són vistos com la generació més ben educada de la història, sobretot en aquelles àrees relacionades amb les noves tecnologies de la informació i de la comunicació; alguns es beneficien del creixement econòmic amb millors oportunitats laborals que els seus pares; molts viatgen per tot el món per treballar, estudiar, participar en intercanvis o fer turisme; Internet i les tecnologies digitals els permeten estar en contacte amb amics, familiars i coetanis que coneixen a la xarxa. D'altra banda, sobretot als països en desenvolupament, la globalització pot comportar també que les situacions de pobresa i desigualtat es facin més evidents; molts joves són víctimes de processos de modernització econòmica i política que sovint no tenen en compte la majoria de la població; són els més vulnerables davant de recessions i fallides en l'Estat de benestar, es veuen forçats a emigrar per poder prosperar; no poden superar la bretxa digital... Sovint també són els protagonistes de moviments antiglobalització, que més que oposar-se a un procés inevitable, en qüestionen els nocius efectes socials i culturals.

Tot i que en aquest text ens centrarem en la joventut dels països occidentals, convé no oblidar que la major part dels 1.200 milions de joves entre 15 i 24 anys que segons l'ONU viuen al món (el 18 % de la població mundial), ho fan en països en desenvolupament. Mentre que a Occident cada vegada hi ha menys joves en termes relatius (és a dir, es tracta de societats en procés d'envelliment), la resta dels països continuen tenint piràmides d'edat amb una base molt àmplia (la meitat de la població mundial té menys de 25 anys). Molts no tenen una mínima qualitat de vida: 200 milions de joves viuen amb menys d'un dòlar diari, 130 milions són analfabets, 90 milions no tenen feina i 10 milions tenen la sida. Tot i aquestes diferències, si alguna cosa caracteritza els

joves actuals és la consciència de viure «en un sol món»: gustos musicals, estils de vestir i fins i tot tendències polítiques arriben avui a gairebé tots els racons del planeta, i els joves acostumen a ser més sensibles a aquestes innovacions.

Intentarem resumir aquestes tendències en deu grans dilemes als quals es poden veure enfrontats els joves actuals. Tot i que es tracta de tendències mundials, es manifesten en primer lloc als països desenvolupats i no afecten de la mateixa manera ni les diferents àrees geogràfiques, ni els diversos sectors socials, ni ambdós sexes.

1. Joves demogràfics versus joves sociològics. Mai no hi havia hagut tan pocs joves en termes relatius, ni mai hi havia hagut tanta gent que visqués —o es veiés— com a jove. D'una banda, les estadístiques confirmen la tendència a la disminució de les taxes de joventut (és a dir, de la proporció de persones entre 15 i 24 anys amb relació a la població total). Això passa sens dubte als països desenvolupats (on la generació del *baby boom* es va fer adulta i els que entren en l'adolescència van néixer en períodes de baixa natalitat). Però també als països en desenvolupament, l'augment de la població dels quals coincideix amb un allargament de l'esperança de vida i una tendència lenta però irreversible a la inversió de la piràmide d'edat (que s'estreny a la base i s'eixampla al centre). D'altra banda, s'amplia el període de dependència social que caracteritza la joventut «sociològica»: augmenten les taxes d'escolaritat; es redueixen les taxes d'activitat (amb la lluita contra el treball infantil i l'augment de l'atur juvenil); l'edat mitjana del matrimoni i de la primera paternitat /maternitat es retarda; i molts adults comencen a practicar estils de vida —des de la roba fins a la diversió— que fins ara eren patrimoni dels joves.

Vivim potser l'aparició d'una nova fase de la vida —situada entre la majoria d'edat i la plena autonomia social— que alguns autors denominen «postadolescència» o «adulescència»

2. Globalització versus localització. Els joves són el grup social que d'una manera més ràpida i radical experimenta el procés cap a la convergència de formes de vida i valors en un món globalitzat. D'una banda, programes de televisió, vídeos musicals, jocs d'ordinador i pel·lícules produïdes a Europa i Nord-amèrica arriben a tot el món, i amb tot això es difonen determinats models culturals, estètics i ideològics. D'aquesta manera, es va creant una «cultura juvenil» que tendeix a ser transnacional, ja que podem trobar els mateixos estils musicals i de vestir a Dakar, Mèxic, Zàgreb, Teheran i Melbourne. A més, aquests estils no són purs sinó híbrids: s'adapten a les cultures locals i nacionals; la diversitat i l'heterogeneïtat coexisteixen en qualsevol escenari on hi ha joves, i en molts casos aquests tornen a valorar les identitats tradicionals —religioses o ètiques— com a refugi davant la globalització.

3. Independència cultural versus dependència material. Mai no havia existit una altra generació amb un grau d'independència tan gran per prendre les decisions bàsiques: llibertat per estudiar, per utilitzar el temps lliure, per vestir, per viatjar, per discrepar dels pares, per navegar per Internet, per relacionar-se amb els qui escullen... Així i tot, aquesta independència es veu coartada per nombroses limitacions pràctiques: creixent dependència econòmica, espais privats insuficients, dificultats per a l'emancipació residencial, precarietat laboral, inseguretat emocional... Els pares viuen, també, una certa contradicció: volen tenir relacions franques i obertes amb els seus fills, però són conscients que la

bretxa cultural que els separa augmenta. Educats en les coordenades liberals posteriors al 1968, rebutgen l'autoritarisme, però de vegades cauen en l'extrem contrari, la sobreprotecció i fins i tot utilitzen inconscientment la dependència material dels seus fills com a xantatge. Això no s'expressa en un conflicte generacional obert, sinó en microconflictes en la vida quotidiana a l'entorn dels horaris, les tasques i els diners. Per què alguns fills es fan còmplices d'aquesta situació i s'hi adapten vivint amb els seus pares fins i tot quan ja són autònoms econòmicament, mentre que d'altres la rebutgen i busquen alternatives?

4. Sobreprotecció versus irresponsabilitat. Als països desenvolupats, els joves actuals han viscut la infància i l'adolescència amb un excés de protecció: quan arriben les primeres dificultats, els costa d'afrontar-les sense ajuda. Els seus pares i mares, que van haver de conquerir la llibertat a força de rebel·lia, tendeixen a concedir-la sense contraprestacions. La conseqüència és el foment d'una certa «irresponsabilitat»: com que en poques esferes són amos dels seus destins, van postergant la presa de decisions importants fins a la vida adulta. Com que no podem emancipar-se, busquen sucedanis de llibertat. Per exemple, l'automòbil (cotxe o moto) es converteix en un símbol d'independència que compensa la inexistència d'altres espais (com l'habitatge propi o el pis compartit). Als anuncis de la televisió es predica un model de joventut basat en el culte a la velocitat, els esports d'aventura i el consum sense fre. Mentrestant, creix la insatisfacció dels que busquen trencar els lligams subtils que els infantilitzen. Té raó Neil Postman quan afirma que el lema de la societat actual podria ser «Diverteix-te fins a morir!»?

5. Informació sectorial versus formació integral. Mai no havia exis-

tit una generació tan formada com l'actual. Al primer món, la majoria de població assisteix a institucions educatives almenys fins a la majoria d'edat. Al segon món (els països en desenvolupament), l'analfabetisme pràcticament ha desaparegut. I fins i tot al tercer món hi ha hagut un augment significatiu de la inversió en educació (sovint són els més formats els que emigren a Occident). A més, les noves tecnologies permeten que els joves actuals tinguin accés a grans quantitats d'informació. Tot i així, l'excés d'informació és directament proporcional a determinats dèficits en els sistemes tradicionals de formació. Cap altra generació no havia tingut al seu abast tants recursos informatius: més anys d'escolaritat, activitats extraacadèmiques, idiomes, informàtica, vídeo... Però aquesta informació cada vegada està més compartimentada i coincideix amb una crisi del sistema educatiu: crisi d'autoritat dels mestres, desorientació sobre les finalitats de l'educació, predomini de l'utilitarisme per damunt de la formació integral de la persona, contrast entre escola i cultura juvenil... Com es pot educar en la selecció i en la interpretació crítica de la informació mitjançant la recuperació de la figura del tutor o del mentor que acompanya el jove en el procés de maduració?

6. «Mileuristes» versus «botellón». La transició de l'escola a la feina s'ha convertit en un laberint confús. El model tradicional de «ficar-se» en un taller o en una empresa una vegada acabats els estudis professionals o universitaris ha estat substituït per una noció de la vida laboral com a reciclatge permanent. La «flexibilitat laboral» té dues cares: d'una banda, alimenta la competència, fomenta la mobilitat geogràfica i permet als joves competir amb persones de més edat; de l'altra, dificulta la independència econòmica, impedeix de dur a terme projectes a llarg termini i fomenta una certa inestabilitat emocional. A escala internacio-

nal, la flexibilitat sense límits afavoreix les deslocalitzacions i la immigració precària. A escala local, es tradueix en síndromes com el del «mleurista» (el jove que guanya prop de 1.000 euros mensuals i s'ha de considerar un privilegiat tot i que no es pot emancipar). Els joves s'han d'adaptar a aquesta situació intentant allargar la joventut (viscuda com un temps lliure de preocupacions). Ja no es veuen com a «aturats crònics», sinó com a «persones en formació». Una de les conseqüències és que la identitat social ja no es busca en el món del treball, sinó en el temps lliure. El famós *botellón* pot ser vist com un símptoma d'aquesta situació: a falta d'una ubicació residencial-institucional clara, els joves ocupen l'espai públic per fer-se visibles i estar junts. Com es poden afavorir formes de grupalitat i diversió que no impliquin excessos amb el propi cos ni amb l'entorn, i que convidin la societat a reflexionar sobre el paper social que atorga als seus joves?

7. Consumidors passius versus caçadors de tendències. El mercat de l'oci s'ha convertit en una mena de pàrquing en què la joventut viu un règim de «llibertat vigilada», una mena de territori per a esclaus feliços. En aquest espai tenen llibertat per escollir determinades marques o productes que els converteixen, als ulls de la societat, en consumidors conspicus. Però no es tracta d'un consum acrític ni passiu: ells seleccionen el que els ofereix el mercat per adaptar-ho a les seves pròpies necessitats, reciclen productes en desús i fins i tot eduquen els seus pares i mares per a un consum més racional i responsable. També es converteixen en creadors de tendències culturals innovadores, que els *cool-hunters* (caçadors de tendències) poden portar al mercat. En definitiva, a través del consum, els joves persegueixen diferenciar-se/distingir-se, tant d'altres joves com dels adults. Com es pot introduir

una «educació per al consum» que, més que una assignatura, s'aprengui per mitjà de la pràctica?

8. Control social versus descontrol personal. La generació actual de joves gaudeix d'un grau d'autonomia personal que cap altra generació no havia tingut, però, alhora, està sotmesa a noves maneres, més subtils, de control social: organització extrema de la jornada diària, restricció en l'ús d'espais públics, noves normes de civisme... Davant d'aquesta situació, es produeixen explosions de descontrol personal, que van des de les estridències vestimentàries (*pearcing*, tatuatge...), fins al consum de noves drogues, passant pels embarassos no desitjats, la violència entre iguals i els esforços de rebel·lia juvenil. L'alarma causada no es justifica tant per l'augment dels casos (greus, però aïllats), sinó pel canvi en l'actitud social, que es fa més intolerant davant de qualsevol desviació de la norma. Entre el control social autoritari i el descontrol personal autodestructiu, hi ha moltes maneres intermèdies de democràcia participativa, que algunes associacions juvenils antigues o de nou encuny practiquen amb èxit. Poden els joves ensenyar-nos a conjuminar l'autocontrol personal amb un cert descontrol social ritualitzat, per exemple, a través d'un nou sentit de la festa?

9. Competitivitat versus solidaritat. Tant en la carrera acadèmica i professional com en la cursa del consum, els joves es mostren competitius: des de petits els ensenyem a lluitar per les notes (escolars o laborals), per les marques (de roba o de cotxe) i pel triomf (esportiu o artístic). La nostra societat s'ha fet cada vegada més individualista i els joves descobreixen ben aviat que el mercat laboral és molt selectiu: no tots podran escollir la carrera que vulguin, ni el lloc de treball per al qual es consideren preparats,

ni la marca del telèfon mòbil que vulguin. D'altra banda, hi ha un retorn a allò que és comunitari: mai no havien proliferat tant els grups solidaris i de cooperació amb el tercer món i el quart món. Els grans paradigmes ideològics que havien mobilitzat els seus pares han entrat en crisi, tot i que això ha deixat rere seu un desert de fonamentalisme i xenofòbia. Però no s'ha de confondre la crisi de les ideologies (és a dir, el qüestionament de les formes de pensament monolític), amb les ideologies de la crisi (és a dir, la consciència que cal viure nous valors que no siguin absoluts). Com es pot convertir la competitivitat egoista en competència solidària?

10. Tribu versus xarxa. La vida dels joves actuals respon al vaivé pendular entre la tribu i la xarxa, entre el jo i els altres. Michel Maffesoli va definir la societat postmoderna com «el temps de les tribus», entenent com a tal la confluència de comunitats on flueixen els afectes i s'actualitza el «diví social». Es tracta d'una metàfora aplicable a les cultures juvenils del final del segle xx, caracteritzades perquè reafirmen les fronteres estilístiques i la cohesió interna. Tanmateix, és molt més difícil d'aplicar als estils juvenils actuals, que no emfatitzen tant les fronteres com els passatges, no remarquen tant les jerarquies com les hibridacions, i no ressalten tant les oposicions com les connexions. Manuel Castells ha proposat la metàfora de la xarxa per expressar l'emergència d'una societat de fluxos i intercanvis constants, identificant la joventut com un dels sectors que encapçalen aquests canvis, com veurem més endavant. Això es correspon amb una ruptura de la mateixa estructura de cicle vital, que d'un curs lineal es transforma en alguna cosa discontinua. Hem passat d'una joventut *ye-ye* a una joventut *yo-yo*? Si els joves tenen molt a dir, com podem escoltar la seva veu enmig del soroll de la globalització?

SER JOVE AHIR

«La nostra societat està perduda si permet que continuïn les accions inaudites de les joves generacions.»

(Taula trobada a Ur, Caldea, 2000 aC)

Ningú no s'estranyaria si llegia aquesta frase en el diari del matí, si la sentia al metro o al supermercat. La podria haver pronunciat el ministre d'educació (inquiet pel malestar estudiantil creixent), el pare de família (atemorit per la crisi de la seva autoritat) o el líder empresarial (queixós davant del rebuig al treball de la nova generació). I, tanmateix, la frase pertany a una inscripció de més de 4.000 anys, que prové d'una taula trobada a Ur de Caldea. I és que la citació no predica tant la persistència secular del problema dels joves sinó que suggereix la necessitat d'adoptar una perspectiva històrica per comprendre millor la condició juvenil dels nostres dies. Per això, presentarem una sèrie d'exemples de com diverses societats (des de les primitives fins a la industrial) han viscut el trànsit de la vida adulta.

La joventut en societats primitives

«[A Samoa] l'adolescència no representava un període de crisi o tensió, sinó, ben al contrari, la sortida harmònica d'un conjunt d'interessos i activitats que maduraven lentament.»

(Margaret Mead, *Adolescència, sexe i cultura a Samoa*, 1929)

Entesa com la fase de la vida individual compresa entre la pubertat fisiològica (una condició natural) i el reconeixement de l'estatus adult (una condició cultural), s'ha afirmat que la joventut constitueix un universal de la cultura, una fase natural del desenvolupament humà, que es trobaria en totes les societats i en tots els moments històrics, que s'explica per la necessitat d'un període de preparació entre la dependència infantil i la plena inserció social. Quan Margaret Mead va iniciar el seu treball a Samoa, cap als anys vint, aquestes teories estaven molt en voga, i no ens ha d'estranyar que la seva investigació es plantejés amb l'objectiu explícit de rebatre-les. Per a l'antropòloga, les adolescents samoanes no vivien la crisi de l'adolescència igual com les seves coetànies nord-americanes. En són un altre exemple els pigmeus bambuti, poble nòmada que viu a la selva d'Ituri (República Democràtica del Congo) i que celebra la fi de la infantesa amb el ritus de l'*elima*. Es tracta d'una cerimònia que té lloc quan una noia arriba a la pubertat, marcada per la primera aparició de la sang menstrual. L'esdeveniment és un do per a la comunitat, que el rep amb gratitud i alegria. Ara la noia pot ser mare, perquè pot prendre marit amb orgull i amb dret. La noia inicia un període de reclusió en una cabana especial, acompanyada de les seves amigues, i s'està allà durant un mes, incloent-hi diverses festes, al final del qual ja és consi-

derada una dona madura. En els cas dels nois, han de demostrar la seva virilitat caçant un animal de grans dimensions i dormint amb una noia de *l'elima*. No existeix, doncs, un període juvenil de transició: la joventut dura el breu lapse en què transcorre el ritus de pas.

La joventut a la Grècia antiga

«El pare acostuma a fer-se igual al fill i a témer els fills, i els fills acostumen a fer-se iguals als pares i a no respectar ni témer els seus progenitors per ser plenament lliures. El mestre tem els seus deixebles i els adula; els alumnes menyspreen els seus mestres i també els seus preceptors; i, en general, els joves s'equiparen als grans, i hi rivalitzen de paraula i d'obra, i els ancians, condescendents amb els joves, s'inflen de bon humor i de jocositat imitant els joves, perquè no els sembli que són agres i despòtics.»

(Plató, República)

La cultura grega clàssica ofereix uns quants testimonis per poder-hi rastrejar les arrels del concepte modern de joventut. A Espanya, els joves barons de l'aristocràcia participaven en una institució educativa militar, que constituïa una mena de noviciat social. L'*agoghé* consistia en una sèrie d'exercicis institucionalitzats que combinaven l'aspecte de preparació per a la guerra amb el de formació moral, i incloïa un període d'aïllament molt dur (que ha donat origen a l'expressió «educació espartana»). A Atenes, des del segle v aC va aparèixer l'*efebia*. El terme *efeb* significa etimològicament 'el que ha arribat a la pubertat', però, a més de referir-se al fenomen natural, té un sentit jurídic. La celebració i el reconeixement públic

del final de la infantesa obrien un període obligatori de noviciat social en el marc de les institucions militars, en les quals els joves atenesos s'estaven fins als 20 anys. Amb el temps, aquesta institució va perdre el caràcter militar per refermar l'aspecte educatiu, i es va convertir en la institució que introduïa els joves aristocràtics en el refinament de la vida elegant. L'educació del ciutadà independent, capaç d'exposar les seves opinions amb arguments retòrics i lògics, i de conquerir una posició prominent en la societat, requeria que disposés d'una fase de la vida per preparar-se. D'aquesta manera neix la noció de *paidea* (o educació), que en la vessant sofista, socràtica o platònica oferia una base sòlida sobre la qual podia recolzar la idea de joventut i el caràcter ambigu del mite que s'hi vinculava. Com que determinats grups de joves podien dedicar la seva atenció a l'educació i a les innovacions inherents, les «noves idees» eren vistes com una cosa de la joventut. D'aquesta manera, la joventut passava a ser identificada amb el desig de cultivar-se i reformar la societat. Els filòsofs, aviat, es van fer ressò del caràcter ambivalent d'aquesta noció de joventut. Plató comentava en la *República*, en termes que poden semblar-nos molt actuals, el perill que implicava el culte al jove.

La joventut a l'Europa medieval

«La tercera edat, que s'anomena adolescència i comença als 14 anys, acaba segons Constantí i el seu Viàtic als 21 anys, però segons Isodor dura fins als 28 i es pot estendre fins als 35 anys. Aquesta edat s'anomena adolescència perquè la persona és prou gran per engendrar, ha dit Isodor. En aquesta edat els membres són tendres i aptes per créixer i rebre força i vigor per la calor natural. I, per això la persona en aquesta edat creix tant que acon-

segueix la mida donada per la naturalesa. Després ve la joventut, que és l'edat del mig i per això la persona té més força, i aquesta edat dura fins als 45 anys segons Isodor o fins als 50 segons altres.»

(El gran propietari de totes les coses, enciclopèdia popular del segle XVI)

A l'Europa medieval i moderna (el que es coneix com a «antic règim»), és difícil identificar una fase de la vida que es correspongui amb el que nosaltres entenem per joventut. Ens n'ofereix un testimoni aclaridor *El gran propietari de totes les coses*, una mena d'enciclopèdia de l'època que reunia tots els sabers sagrats i profans, publicada el 1556. El llibre distingeix set etapes, que fa correspondre amb els set planetes: infantesa, puerícia, adolescència, joventut, senectut, vellesa i senilitat. Atès que *joventut* significa 'edat del mig', no hi ha lloc per a l'adolescència, que es confon amb la *pueritia*. Aquestes consideracions terminològiques, així com d'altres de basades en la iconografia (que no distingeix els menors dels adults), serviran a Philippe Ariès per sustentar la seva tesi d'inexistència de la joventut en la societat de l'antic règim: «La nostra vella societat tradicional es representava amb prou feines la infantesa i encara pitjor l'adolescència. La durada de la infantesa es reduïa al període més fràgil, quan el petit no es bastava tot sol; llavors de seguida barrejaven el nen, tot just físicament espavilat, amb els adults, i compartia els seus treballs i els seus jocs, sense passar per les etapes de la joventut, que potser existien abans de l'edat mitjana i que s'han convertit en aspectes essencials de les societats evolucionades d'avui [...]. Les classes d'edat del neolític, la *paidea* hel·lenística, suposava una diferència i un pas entre el món de la infantesa i el dels adults; pas que es franquejava per mitjà d'uns ritus d'iniciació o gràcies a una educació. La civilit-

zació medieval no percebia aquesta diferència i no tenia, per tant, aquesta noció de pas.»

La joventut en l'era industrial

«L'adolescència és un segon naixement [...] perquè és aleshores que apareixen els caràcters més evolucionats i essencialment humans [...]. L'adolescent és neotàvic i les últimes adquisicions de la raça li són a poc a poc preponderants. El desenvolupament és menys gradual i més discontinu, cosa que evoca un període anterior de tempesta i estímul en trencar-se els vells punts d'ancoratge i assimilar un nivell superior.»

(Granville Stanley Hall, *Adolescència*, 1904)

El 1904, el psicòleg i educador nord-americà G. Stanley Hall va publicar *Adolescència: La seva psicologia i les seves relacions amb la fisiologia, antropologia, sociologia, sexe, crim, religió i educació*. Aquesta obra monumental es considera el primer tractat teòric sobre la joventut contemporània. Hall es va inspirar en el concepte d'evolució biològica proposat per Darwin per elaborar una teoria psicològica de la recapitulació, segons la qual cada organisme individual, en el curs del desenvolupament, reproduïx les etapes que es van donar al llarg de l'evolució de l'espècie des del salvatgisme fins a la civilització. L'adolescència, que s'estén des dels 12-13 anys fins als 22-25 anys, correspon a una etapa prehistòrica de turbulència i transició, marcada per migracions de masses, guerres i culte als herois. L'autor la descriu com un període de *storm and stress* (tempesta i agitació), concepte equivalent a l'*Sturm und Drang* (tempesta i impuls) dels romàntics alemanys i utilitzat per definir la naturalesa «crítica» d'aquesta fase de la vida: una dramàtica renovació de la personalitat provocada per

la pubertat fisiològica, que es concreta en tensions emocionals i en conflictes socials. L'adolescència és dominada per les forces de l'instint que, per calmar-se, reclamen un període llarg durant el qual els joves no estan obligats a comportar-se com a adults, per què són incapaços de fer-ho. Les teories de Hall van tenir un enorme ressò entre educadors, pares, responsables polítics i dirigents d'associacions juvenils. L'obra va contribuir a difondre una imatge positiva de l'adolescència, com el paradigma del progrés de la civilització industrial, celebrant la creació d'un període de la vida lliure de responsabilitats i un model de joventut caracteritzat pel conformisme social.

La joventut en la guerra i en la pau

«El camí que van seguir el 1945 i els anys posteriors va dependre en gran part de la nostra edat, ja que a partir d'aquest moment, a partir del moment de llançar les bombes sobre Hiroshima i Nagasaki, les generacions es van dividir de manera crucial.»

(Jeff Nuttall, *Les cultures de postguerra*, 1968)

L'emergència de la joventut va ser interrompuda per les dues grans guerres mundials (i al nostre país, per la guerra civil), que van precipitar una ràpida maduració dels joves («Nosaltres no van tenir joventut, som la generació de la joventut perduda!», em deien alguns vells que van viure aquest període). Durant el període d'entreguerres, va tenir lloc la politització revolucionària de molts joves treballadors, i també de molts joves burgesos, cosa que contradeia les tesis sobre la passivitat i el conformisme d'aquest grup d'edat. Més que el comunisme, van ser el nazisme i el feixisme les doctrines polítiques que van aconseguir mobilitzar els joves durant els anys trenta: les

Joventuts Hitlerianes a Alemanya i els Balilla feixistes a Itàlia van ser espais de socialització i grups de xoc utilitzats per aquests règims per estendre la seva hegemonia entre àmplies capes de la població. Però alguns grups van trobar en la música i el ball un espai per fugir d'aquestes tendències autoritàries, com ara els famosos «rebels del *swing*» a Alemanya. El 1945, al final de la Segona Guerra Mundial, la joventut europea sembla abatuda, desencantada. La bomba nuclear inicia els temors d'una nova era, i s'alcen telons d'acer entre països, règims i generacions. A Alemanya, es comença a parlar de la «generació escèptica», que després de patir les penalitats de les trinxeres veu com s'enfonsen els ideals de la seva joventut. A Itàlia, els sociòlegs parlen dels «joves de les 3 M» (*macchina, moglie, mestiere*: cotxe, dona, professió). A Espanya, José Luis Aranguren parla de la «generació abatuda» per la necessitat de sobreviure i despolititzar-se, després del trauma de la guerra civil. En definitiva, el desig d'aquesta generació és fer-se adults ràpidament (exactament al contrari del que succeirà amb la generació següent).

La joventut en la societat de consum

«Aquest joves parlen un altre idioma [...] que cada vegada es diferencia més del que parlen la resta dels parlants: la societat adolescent cada vegada és més forta als suburbis de classe mitjana [...] entre els pares s'estén la sensació que el món dels teenagers és un món a part.»

(James Coleman, *La societat adolescent*, 1961)

El creixement econòmic de postguerra comporta l'augment de la capacitat adquisitiva dels joves, la difusió dels mitjans de comuni-

cació de massa, l'escolarització massiva i el naixement d'un mercat adolescent. Apareix la noció de «cultura juvenil» com una categoria autònoma i interclassista, comença el culte a la joventut, i aquesta es converteix en l'edat de moda (també neix el «rebel sense causa»). El 1954, a Memphis, joves blancs comencen a cantar la música *blues* dels negres: havia nascut el *rock and roll*. Es tracta d'un nou tipus de música, interpretada per nois que no tenen més de 18 anys, orientada cap a un nou mercat juvenil, que aviat es convertirà en la primera cultura autènticament «internacional-popular». L'escola secundària es converteix en el centre de vida social d'una nova categoria d'edat: el *teenager* ('adolescent'). L'escola no tan sols ofereix una cultura acadèmica, sinó un espai de sociabilitat composta per un seguit de rituals: esports, clubs, germandats femenines (*sororities*) i masculines (*fraternities*), balls i festes de graduació, autocinemes... En definitiva, era «una ciutat dins de la ciutat», en la qual l'edat era molt més important que la classe social (per primera vegada en la història, els joves obrers comparteixen més coses amb els seus coetanis de classe mitjana que amb els seus propis pares). Els que tenien menys de vint anys, però que ja no eren nens, formaven una nova generació que per primera vegada tenia ídols de la seva edat, estrelles de cinema (com James Dean, que el 1955 estrena *Rebel sense causa*); o de la música (com Elvis Presley, que el 1956 estrena *Rock Around the Clock*).

La joventut en l'era de la protesta

«On es pot trobar, si no és entre la joventut dissident, un profund sentiment de renovació i un descontent radical susceptible de transformar aquesta civilització tan desorientada? Aquests joves són la matriu on es va formant una alternativa [...]. No em sembla exagerat anomenar contracultura això que emergeix al món dels joves.»

(Theodore Roszak, *La construcció d'una contracultura*, 1968)

El 1964, a Berkeley, els joves universitaris iniciaven el Moviment per la Llibertat d'Expressió. Es tractava d'una típica protesta estudiantil que es va convertir en un moviment pels drets civils, que aviat es va estendre a moltes altres universitats nord-americanes. Des dels anys cinquanta, la badia de San Francisco havia vist florir l'anomenada Beat Generation, articulada al voltant de la música de jazz, la vida bohèmia i la dissidència artisticocultural. El 1957 es publica *A la carretera*, la mítica novel·la-manifest de Jack Kerouac, que descriu el viatge iniciàtic de dos joves per «l'Amèrica profunda». Aquests moviments van convergir, a mitjan anys seixanta, en el *flower power* ('poder de les flors'), que seria conegut universalment amb el nom de moviment *hippie*. La joventut ja no era considerada com un conglomerat interclassista, sinó com una nova categoria social portadora d'una missió emancipadora, fins i tot com una «nova classe revolucionària». Sota l'estímul del Maig del 68, els teòrics més radicals van aplicar les teories marxistes per analitzar les relacions de producció que els joves mantenien amb els adults, també van aplicar les teories freudianes per analitzar els conflictes edípics de la societat patriarcal. Més que interpretacions científiques, els discursos semblaven eines ideològiques al servei d'una «revolució de les consciències». El 1968, el filòsof nord-americà Theodore Roszak va publicar *La construcció d'una contracultura*. Aquesta obra s'havia de convertir ben aviat en un autèntic manifest generacional, que teoritzava la missió de la joventut com a creadora d'una cultura alternativa a la dominant; és a dir, d'una contra-cultura. La seva matriu més pràctica es va orientar cap al moviment de les comunes, l'ocupació de les cases i la revolució de l'estil de vida, que es resumeix en un lema que encara avui perdura: «Canviar la vida per canviar el món».

La joventut en l'era de la crisi

«Del conjunt de la societat, el grup més vulnerable a les repercussions de l'estancament econòmic —el dels joves—, ja que és el primer a sentir els efectes de les condicions de crisi [...]. El 1968 es parlava de confrontació, protesta, marginalitat, contracultura [...] en definitiva, era un llenguatge que denotava una confiança possible en un canvi cap a un món millor. Potser en el pròxim decenni les paraules clau que experimentaran els joves seran atur, angoixa, actitud defensiva, pragmatisme, fins i tot supervivència.»

(UNESCO, La joventut en la dècada dels 80, 1983)

El 1985, la UNESCO va declarar l'Any Internacional de la Joventut: era un signe que les coses no anaven del tot bé en el món dels joves. L'increment de l'atur juvenil, l'enfonsament de les ideologies contraculturals, el retorn a la dependència familiar, generen discursos que ja no incideixen en la capacitat revolucionària i constructiva dels joves, sinó en la incertesa cultural i en els seus problemes d'inserció laboral. Neix una actitud entre cínica i desencantada, que té múltiples traduccions en els imaginaris juvenils. És un símptoma del que es va anomenar la «fi de les ideologies» i la «fi de la història» (la dècada va acabar amb la caiguda del mur de Berlín i del comunisme soviètic). Però amb el final del segle apareixen noves formes de «reencantament del món», que van des de l'apogeu dels novíssims moviments socials fins al retorn als fonamentalismes, passant per la renovació de determinats valors cívics.

SER JOVE DEMÀ

«Els nens de l'era digital ja no són invisibles o inoïbles com abans; de fet, són vistos i escoltats més que mai. Ocupen un nou tipus d'espai cultural. Són els ciutadans d'un nou ordre, els fundadors de la Nació Digital.»

(I. Kats, «Los derechos de la infancia en la era digital», 1998)

Després del viatge al passat que hem fet, tornem al present per visualitzar el futur dels nostres joves (en realitat, el nostre propi futur com a societat). No es tracta de pronosticar el demà dels joves d'avui (ja que no som profetes), sinó més aviat d'analitzar algunes tendències del present que prefiguren el futur. Per això ens centrarem en l'impacte de les noves tecnologies en la joventut actual, ja que és un dels escenaris on més clarament es manifesta la bretxa entre les generacions (que en aquest cas es transforma en bretxa digital). Els joves passen a ser l'avançada de la societat de la informació, tot i que amb això no sempre millora la seva condició social, ja que la majoria continuen allunyats dels llocs de poder econòmic i polític.

Generació X versus Generació @

«L'edat és [...] fonamental per afavorir l'ús d'Internet (una tecnologia nova, familiar per als joves i aliena a les persones madures).»

(Manuel Castells et al., La societat xarxa a Catalunya, 2003)

L'última generació del segle xx va ser batejada amb el terme Generació X per un escriptor nord-americà (Douglas Coupland), que

pretenia suggerir la indefinició vital i l'ambigüïtat ideològica del «post-68». En un text publicat l'any 2000, vaig batejar la primera generació del segle XXI amb el terme de Generació @. La imatge pretén expressar tres tendències de canvi que no han deixat d'augmentar des de llavors: en primer lloc, l'accés universal —tot i que no necessàriament general— a les noves tecnologies de la informació i de la comunicació; en segon lloc, l'erosió de les fronteres tradicionals entre els sexes; en tercer lloc, el procés de globalització cultural, que comporta necessàriament noves formes d'exclusió social a escala planetària. El símbol @ és utilitzat per molts joves en la seva escriptura quotidiana per indicar el gènere neutre, com a identificador del seu correu electrònic personal i com a referent de la seva vinculació a un espai global (via xats per Internet, viatges per Internet o audicions per la MTV).

La Generació de la Xarxa

«Per primera vegada en la història, els nens són més experts que els seus pares amb relació a una innovació central per a la societat. És per mitjà de l'ús dels mitjans digitals que la Generació de la Xarxa desenvoluparà i sobreposarà la seva cultura a la resta de la societat.»

(Don Tapscott, *L'adveniment de la generació de la xarxa*, 1998)

El 1994, a Chiapas (Mèxic), el subcomandant Marcos va encapçalar una revolta liderada per antics universitaris i protagonitzada per joves indígenes que, més que les armes, van utilitzar les noves tecnologies per difondre les seves consignes, amb la qual cosa es van convertir en un referent generacional per als joves que havien entrat a la joventut després de la caiguda del mur de Berlín. El 1999, a

Seattle, la dècada es tanca amb una protesta contra una reunió dels poders econòmics mundials, a càrrec de l'anomenat Moviment de Resistència Global. Paradoxalment, els «antiglobalitzadors» són els primers que utilitzen mitjans de comunicació i formes d'organització de nou format (que alguns autors han anomenat *web movements*: moviments teranyina).

El 1998, Don Tapscott, un dels profetes de la revolució informàtica, va publicar un estudi dedicat a la Generació de la Xarxa (*L'adveniment de la generació de la xarxa*). Per aquest autor, si els *baby boomers* de postguerra van protagonitzar la revolució cultural dels seixanta, basada en l'emergència dels *mass-media* i de la cultura rock, els nens d'avui són la primera generació que arribarà a la majoria d'edat en l'era digital. No es tracta tan sols que siguin el grup d'edat amb més accés als ordinadors i a Internet, ni que la majoria dels seus components visquin envoltats de *bits*, *xats*, *e-mails* i *webs*, sinó que l'essencial és l'impacte cultural d'aquestes noves tecnologies: des que tenen ús de raó, han estat envoltats d'instruments electrònics (des de videojocs fins a rellotges digitals) que han configurat la seva visió de la vida i del món. Mentre que en altres moments la bretxa generacional era marcada per grans fets històrics (la Guerra Civil, Maig del 68) o bé per ruptures musicals (els Beatles, els Sex Pistols), ara els autors parlen de la Generació BC (*before computer*) i la Generació AC (*after computer*). Això genera noves formes de protesta, com es va poder comprovar a Praga i Gènova, on joves de tot el món van participar en una manifestació convocada per Internet, propagada per *flyers* i gestionada per telèfons mòbils. Però també hi ha noves formes d'exclusió social que podríem anomenar cibernètiques (per accedir a la xarxa és necessària una clau d'accés!). Si la lluita contra l'analfabetisme va ser un dels combats del segle XX, la bretxa digital ho serà en el segle XXI.

La Generació @ a Espanya

Gemma: [Internet] és part de nosaltres. Et treuen això i ens agafa un trauma.

(Grup de discussió amb joves)

Segons l'*Informe 2004* del Consorci Institut d'Infància i Món Urbà (www.ciimu.org), basat en dades de l'Enquesta General de Mitjans i en una sèrie de grups de discussió amb joves, 7 de cada 10 adolescents utilitzen el correu electrònic, 8 de cada 10 tenen mòbil i 9 de cada 10 es connecten a Internet habitualment. Són la Generació de la Xarxa, formada pels joves que van néixer «banjats en bits» en les últimes dècades del segle passat i que ara estudien, juguen i se socialitzen per mitjà d'Internet. Una generació que ha incorporat totalment les noves tecnologies a la seva vida quotidiana, que és difusora del digitalisme i, en aquest sentit, experta davant de les generacions anteriors.

La cultura digital significa un canvi del model de consum (la televisió cedeix prioritat a Internet), implica una democratització del temps d'oci i noves maneres de socialització, i també comporta una proliferació imparable d'estils de vida (el que es té defineix el que s'és) que subdivideixen cada dia més les estructures socials fonamentals. D'una banda, aquestes tecnologies digitals els encadenen a les seves habitacions i els ocupen el temps lliure. De l'altra, representen la primera generació que coneix a fons la nova cultura crítica d'Internet i en participa. En aquesta «subcultura juvenil d'Internet» els joves espanyols s'equiparen als europeus. No en la intensitat o la qualitat del seu accés a la xarxa, sinó en l'efecte que les comunicacions i les comunitats virtuals tenen en les seves vides quotidianes. La cultura digital s'introdueix

en les vides dels més joves i dóna lloc a nous estils de vida que aquests adopten sense plantejar-se, la majoria de vegades, altres opcions. Els instruments digitals (ordinadors, Internet, telèfons mòbils, aparells elèctrics...) envaeixen la major part d'habitatsges. En el cas dels adolescents, es concentren tots a les seves habitacions, que es converteixen en «habitacions digitals».

Els adolescents converteixen la seva habitació en l'escenari on construeixen la seva identitat personal i social, en el lloc des del qual s'obren al món, però també on es tanquen en ells mateixos. En països com el Japó, aquest hermetisme ha donat lloc a la cultura *hikikomori*, la de l'adolescent que es tanca en ell mateix i crea la seva pròpia reclusió (l'habitació és un món hermètic, on té el seu ordinador, la televisió, el seu DVD, Internet i totes les tecnologies que li permeten teixir una xarxa de contactes virtuals sense sortir de casa). El Messenger és l'exemple més representatiu, ja que no els facilita tant la coneixença de noves persones, com l'aprofundiment de relacions incipients. La cultura digital afecta avui totes les esferes de la vida dels joves. La presència de les noves tecnologies ha modificat els models tradicionals de socialització, com l'escola o la família. L'escola hauria de ser la principal impulsora de l'aprenentatge i la immersió dels més joves en la cultura digital; d'una banda, perquè és l'única institució capaç de garantir un accés equitatiu de tots els alumnes a aquesta cultura, però, a més, perquè pot matisar i replantejar els usos informals generalitzats entre nens i joves.

La possessió d'un telèfon mòbil mostra la immersió en la cultura digital dels nostres adolescents. El mòbil, segurament perquè té un preu assequible i pel tipus d'usos que se li associen, és la tecnologia més transversal entre les diferents classes socials. Els

nois i noies d'entre 15 i 19 anys l'utilitzen més sovint per escriure missatges de text, sobretot, per comunicar-se amb els amics, i ben poc amb la família. Els adolescents han dotat de personalitat aquesta forma de comunicació, amb un llenguatge especial que consisteix a reduir al màxim el text, a base d'eliminar lletres. Consideren que és útil per comunicar-se amb els amics i necessari per formar part de la xarxa social. El mòbil és un estri que senten com a propi d'una determinada edat, «quan comencen a sortir». Els missatges que s'envien tenen finalitats pràctiques, però sovint incorporen continguts humorístics o afectius. En aquest sentit, es pot afirmar que el mòbil, com Internet, serveix a un propòsit de desinhibició o d'expressió de sentiments. També les trucades perdudes segueixen aquesta línia, s'utilitzen com un codi de comunicació dins del context d'alguna cosa pactada o implícita. Es podria dir que el mòbil és una extensió de la personalitat. Els nois i noies veuen l'afecció a Internet més com una oportunitat que com una patologia. Satisfà les seves necessitats de connectar-se amb altres persones. Consideren que és propi de la seva edat, tan natural com estar amb amics. Mentre que el consum adult de mòbil creix de manera similar al nivell educatiu i al poder adquisitiu, en la població adolescent és molt elevat en tots els grups. I una cosa molt important: els adults amb fills adolescents tendeixen a utilitzar més el mòbil que els altres.

Els instruments digitals, que per a la generació precedent eren la novetat i representaven un símbol d'adquisició d'estatus, que permetia no quedar exclòs dels mecanismes de la construcció de la imatge volguda per la societat, actualment són objectes d'ús molt més quotidians. Han perdut la càrrega d'«estatus simbòlic» per esdevenir instruments amb què es poden divertir. La indústria de la telefonia mòbil ha captat com utilitza la joventut

el mòbil i fomenta aquest ús, per exemple, a través de jocs televisius relacionats amb les sèries dirigides a un públic adolescent. Durant les pauses comercials de diversos programes, es proposa als telespectadors participar en un concurs: s'ha de respondre una pregunta relacionada amb els successos de l'episodi en curs i enviar la solució i el codi de la sèrie per mitjà d'un missatge instantani, precisament amb el mòbil. Quan la «necessitat» és fer una votació, els joves expliquen que la possibilitat digital és més divertida que els «vells» mecanismes de comunicació. La rapidesa i la facilitat amb que la Generació @ explota les noves tecnologies són impressionants. La capacitat d'aprenentatge i la comoditat amb què utilitzen els instruments digitals són sorprenents si comparem la seva actitud amb la del món adult.

CONCLUSIONS

«Hem de reconèixer que no tenim hereus, de la mateixa manera que els nostres fills no tenen avantpassats [...]. Mentre hi hagi un adult que pensa que ell, com els seus pares i mestres d'abans, pot assumir una actitud introspectiva i invocar la seva pròpia joventut per entendre els joves que l'envolten, aquest adult estarà perdut.»

(Margaret Mead, *Cultura i compromís*, 1971)

Per acabar aquest recorregut pel present, el passat i el futur del fet de ser jove, proposo reflexionar sobre com en aquest lapse han canviat les relacions entre les generacions, i com cal plantejar en l'actualitat el necessari diàleg entre joves i adults. L'objectiu d'aquesta publicació és convidar a reflexionar sobre l'educació en valors avui. Com planteja l'article de Javier Elzo que forma part d'aquest llibre, cap societat no pot fer taula rasa del sistema de valors que ha orientat en el passat la vida en comú i la convivència entre generacions. El segle xx, malgrat tantes guerres i tants conflictes, ens va deixar un consens a l'entorn de determinats valors bàsics d'una societat democràtica: respecte envers la dignitat de la persona, dret a la diferència, llibertat d'opinió i expressió; no discriminació per motius de raça, classe, sexe o religió; equilibri entre els drets i deures; reconeixement del civisme i la convivència; superació dels conflictes per mitjà de mètodes no violents... Tot i que aquests principis s'han promogut tradicionalment en l'àmbit familiar i escolar, actualment hi ha altres espais (com els mitjans de comunicació, les associacions voluntàries, el món de l'oci o les noves tecnologies) on també es posen en joc. I com suggereix el títol d'aquest llibre, en aquests nous espais, els joves no són receptors passius: hi tenen «molt a dir».

Des de l'època de Plató, el diàleg intergeneracional suposa una educació en valors, que, per tal que sigui realment efectiva, demana una certa dosi de desacord (o per dir-ho d'una manera més suau, de «contrast d'opinions»). Fer-se adult significa, en certa manera, assumir una identitat i uns valors propis, diferents dels heretats de la gent gran. En paraules del pensador italià Antonio Gramsci: «La generació "vella" compleix sempre l'educació dels "joves"; hi haurà conflicte, discòrdia..., però es tracta de fenòmens superficials, inherents a cada obra educativa.» No tots els valors que van ser vàlids per als pares han de ser-ho per als fills. Però també és vàlid el contrari: no tots els valors dels joves s'han d'acceptar de manera acrítica (o acceptar-se tàcitament mitjançant la indiferència).

En un assaig lúcid escrit el 1971, l'antropòloga Margaret Mead, va proposar una suggerent reflexió sobre els canvis en l'educació en valors segons tres tipus de cultures. Les cultures *postfiguratives*, corresponents a les societats primitives i a petits reductes religiosos o ideològics, serien aquelles en què «els nens aprenen sobretot dels seus familiars adults»; el temps hi seria repetitiu, i el canvi social, lent. Les cultures *cofiguratives*; corresponents a les grans civilitzacions estatals, serien aquelles en què «tant els nens com els adults aprenen dels seus coetanis»; el temps hi seria més obert, i el canvi social, més accelerat. I les cultures *prefiguratives*, que emergien amb la societat postindustrial, serien aquelles en què «els adults també aprenen dels nens» i «els joves assumeixen una nova autoritat per mitjà de la seva captació prefigurativa del futur encara desconegut». Si apliquem aquest model a l'educació en valors, podríem arribar a pensar que, en les primeres, els adults transmeten els seus valors als joves sense grans canvis ni desacords (per exemple, el valor de l'estalvi, de l'esforç o de la fe

religiosa); en les segones, els joves prenen com a model els valors d'altres joves que, com ells, qüestionen els heretats pels seus familiars adults (per exemple, el valor de l'ecologia, de la igualtat sexual, del pacifisme); i en les terceres, alguns valors proposats pels joves comencen a ser assumits pels adults (per exemple, el valor del consum responsable, la confiança en les noves tecnologies, una actitud lúdica davant la vida...). Tanmateix, convé recordar que no es tracta d'un model evolutiu en què cada sistema de valors queda substituït per un de més «modern» o «complex»: en cada present, els valors generacionals es combinen de maneres diferents, segons quina sigui la institució on es transmeten, el moment de la vida dels individus o les actituds autoritàries o tolerants que adopten tant els pares com els fills.

La gran paradoxa de l'actual generació de joves és que els seus pares, que van viure el trànsit d'una educació en valors autoritària a una altra de permissiva, no sempre han trobat la manera d'educar-los per al conflicte, tot afirmant la seva autoritat, però, al mateix temps, reconeixent allò que els seus fills els poden ensenyar. Per exemple, si els adolescents actuals escullen «viure al límit» es perquè de vegades han estat educats «sense límits», i per això, quan arriben les primeres dificultats, no saben com abordar-les. «Ho volem tot i ho volem ara!», deien alguns rebels de fa algunes dècades, i quan s'enfronten als seus fills, dubten entre l'adulació i el retorn a l'autoritarisme (un excés de normes que eliminen la llibertat personal). Una sortida còmoda pot ser la de no parlar dels temes conflictius i esdevenir autistes a la seva pròpia casa (cal recordar que pares i fills mai no havien conviscut sota el mateix sostre durant tant de temps, llevat dels hereus en les societats rurals basades en la primogenitura). És el que passa amb els adolescents *hikikomoris*, que es tanquen a la seva pròpia

habitació, però també amb els adults que anteposen la seva carrera professional al temps que dediquen als fills. Però és pitjor la solució contrària, la prohibició no raonada de tot el que és nou (com, per exemple, la censura de determinades formes de vestir o l'accés a Internet o a l'espai públic). Si el diàleg no s'estableix, és necessari provocar-lo; si l'emancipació no arriba, cal afavorir-la; si els valors s'accepten acríticament (encara que després no es portin a la pràctica), potser hem de replantejar-nos tots, pares i fills, les nostres pròpies seguretats. En definitiva: si la joventut calla, potser hi té molt a dir.

Al començament del segle XXI, té sentit continuar parlant de la joventut com una etapa de transició? I és que aquest invent de fa un segle —un període juvenil dedicat a la formació i a l'oci— comença a no tenir sentit, quan les etapes de transició es converteixen en etapes intransitives, quan els joves continuen vivint a casa dels seus pares passats els 30, s'incorporen a la vida laboral a ritmes discontinus, estan obligats a reciclar-se tota la vida, retarden l'edat de fecunditat i inventen noves cultures juvenils que comencen a ser transgeneracionals. Els joves són els que s'infantilitzen o els adults els qui es juvenalitzen? Assistim potser al final de la joventut? O més aviat a una reconfiguració del curs de la vida a la qual tots, joves i adults, ens hem d'adaptar?

Nous joves, nou saber¹

Dra. Esther Giménez-Salinas

Rectora de la Universitat Ramon Llull

¹] Amb la col·laboració de Jordi Graupera.

INTRODUCCIÓ: LA SOCIETAT DEL CONEIXEMENT I L'EDUCACIÓ DELS JOVES

«Quan era més jove ho podia recordar tot, hagués passat o no.»
(Mark Twain)

Aquesta és una època de grans velocitats, de grans acceleracions; no cal ser un gran savi o un investigador per percebre-ho. La multiplicació dels mitjans que permeten el flux de la comunicació l'assimilem en molts dels nostres comportaments, fins i tot d'una manera inconscient; són privacitats i intimitats que modifiquen l'espai compartit. Les televisions temàtiques, els telèfons mòbils, els reproductors de música, d'imatges i de textos, les videoconferències, les companyies de vols barats, l'eliminació de fronteres, la millora de les comunicacions..., han convertit l'adquisició del saber, les possibilitats del coneixement, en alguna cosa que és a l'abast de gairebé tothom: almenys al nostre país i als de l'entorn.

Nosaltres, els adults, hem après a marxar forçades com s'anaven modificant les relacions entre persones a través de la tecnologia. Molts hem arribat tard als llenguatges i als mitjans dels joves. Ells, que ja han estat alfabetitzats amb un teclat a les mans, han revolucionat el corrent del saber. Ells se saben enamorar a través de missatges de mòbil, es posen solemnes o greus davant d'un correu electrònic, complementen les seves habilitats emocionals o intel·lectuals amb múltiples artefactes, com si fossin pròtesis cerebrals. I això els centres de coneixement clàssics ho hem de tenir en compte. L'escola, la universitat, les editorials, la prem-

sa..., han d'estar alerta com mai davant la metamorfosi dels usos que la joventut d'avui, i el conjunt de la societat, fan de la cultura i dels seus mitjans. No sonaria gens estrany dir que, certament, aquí els deixebles superen els mestres.

Sens dubte, la presència d'ordinadors a les aules, la immensa quantitat de treballs penjats a la xarxa susceptibles de ser plagiats, la comunicació instantània entre estudiants, l'accés a laboratoris virtuals, la interacció entre professors i alumnes, canviarà la manera d'educar, la manera de transmetre el saber. Això és: la intrahistòria del canvi tecnològic, el *microespai* que ocupa cadascú, cada estudiant, cada professor, cada persona. Naturalment, es fa necessària una reflexió intensa sobre qüestions que fan vulnerables aquest microespai: els abusos, les mancances en la comunicació interpersonal, el silenci familiar que es produeix quan cada membre dedica més temps a parlar a través del seu ordinador que amb la resta de la família, el distanciament entre el llenguatge dels joves i dels adults, la bretxa digital amb els països pobres...

Així doncs, avaluar les potencialitats d'aquests canvis, saber de quina manera milloren les nostres vides, la nostra educació, la nostra ciència, esdevé bàsic per poder progressar. Les noves esperances són meravelloses, però també són fràgils, i per això hem de conèixer millor les finalitats a les quals les dirigim.

Des de la universitat, des d'aquest espai que des de sempre ha estat considerat «temple del saber», és imprescindible fer també un altre tipus de reflexió, la que es refereix al *macroespai*. En aquest sentit, l'objectiu seria superar un concepte de docència que es basa en la simple transmissió del coneixement, i buscar un nou model que centri la seva organització en el desenvolupa-

ment de les competències que els estudiants han d'adquirir per al seu desenvolupament professional.²

Avui en dia, els nostres joves tenen més oportunitats i, a la vegada, més riscos i reptes: això és degut a un canvi social essencial, que està relacionat amb la concepció del dret dels individus a ser educats, a encaminar-se vers la plenitud intel·lectual i moral. Comprendre l'espai i el temps en què se situa aquesta revolució és tan important com aclarir-ne els efectes; entendre com ha canviat el concepte d'educació des dels nostres avis fins als nostres fills ens ajudarà a enfocar l'educació futura. Aprofundirem més en això al llarg d'aquest article. Tanmateix, cal remarcar aquí que el dret universal al coneixement, el dret a una educació, el dret a tenir accés als canals per on circula la informació, cada vegada a més velocitat, és ara vist individualment com una cosa imprescindible.

La història de l'alfabetització, de l'escolarització, de l'arribada de les masses a la universitat ens ha fet desembocar en aquest present. Aquest mateix any, per exemple, el ministre de cultura de Brasil, el músic Gilberto Gil, reclamava la necessitat de facilitar l'accés a les noves tecnologies als països i individus més pobres com a única i indispensable via d'escapament de la marginalitat. El ministre Gil està fins i tot disposat a vulnerar les lleis de patents per fer arribar aquest *dret* a tots els ciutadans. Es tracta, sens dubte, d'un canvi de paradigma. Per entendre'l, cal no solament atendre les particularitats tecnològiques del nostre present, que inevitablement evolucionaran segons demani la societat, sinó

també els processos de democratització del coneixement que ens han precedit i que ens impulsen.

En aquest sentit, la universitat és indispensable. És un context de multiplicitat de sabers i d'accés directe a aquests: es fa imprescindible un debat sobre el rigor, la credibilitat i la confiança en els coneixements. La docència s'ha d'entendre com una activitat complexa que requereix una comprensió diferent del fenomen educatiu. De la mateixa manera, es fa evident la importància d'una educació diferent, que no sigui estàtica, que no es basi en l'acumulació de coneixements, de dominis d'una disciplina que ràpidament pot esdevenir obsoleta, sinó en la capacitat per discernir el que és creïble, útil i científic, del que és hipotètic, superflu i fals. S'imposen, en aquest món mutable, els valors de l'adaptabilitat.

Un valor essencial és saber-se moure en un món en què el que és sòlid no sembla que es faci evident, mentre que allò que és elàstic és el pa de cada dia, i es fa indispensable una formació nova: la dels que són capaços d'adaptar-se a qualsevol circumstància, i més encara si no sabem en quin racó del món es pot desenvolupar la carrera professional dels nostres estudiants. A la vegada, la confusió, el *soroll*, la densitat de les disciplines, les tesis i les hipòtesis que circulen pel món dels sabers, exigeixen als nostres joves un plus de creativitat que arriba, si em permeten dir-ho així, fins a la gosadia. L'estabilitat, la quietud, el compromís vitalici amb una idea, conceptes propis de la nostra generació, demostren ja la seva obsolescència. Demanem als nostres joves capacitat d'innovació, impuls per fer florir les possibilitats dels nous mitjans. És responsabilitat nostra donar-los eines intel·lectuals i morals per assolir aquest estat de creació. Per fer això, cal passió.

2] *Reconstruir la universidad a través del cambio cultural*. UAB 2006

Coordinadora: Marina Tomás Folch.

I passió, es dóna per descomptat que els joves en tenen, però no és tan evident en algunes estructures encotillades. Les societats dinàmiques han de permetre que la passió, la vocació dels seus joves, trobi el seu camí. Estimular-los també ens pertoca. Com deia André Malraux, «la joventut és una religió a la qual sempre t'acabes convertint».

De la mateixa manera, la globalització, la proximitat del que és lluny, aquest miratge fet realitat, ens demana una educació nova, més universalista, més respectuosa, més oberta, més comprensiva. Sense caure en relativismes ni en el «tot s'hi val», es fa necessària una mirada més àmplia, més capaç d'empatitzar amb realitats que abans estaven allunyades de les nostres preocupacions. Avui, els dilemes morals i ideològics als quals s'enfronten els nostres joves (també nosaltres) s'han teixit de complexitat, s'han omplert de confluències culturals. A més, tenen conseqüències visibles molt més lluny que abans. Educar en el respecte i la trobada, en l'expressió correcta de les conviccions pròpies, i alhora en la generositat amb les maneres alienes de veure el món, ha de ser, també, una de les nostres prioritats.

La citació de Mark Twain que encapçala aquesta introducció («Quan era més jove ho podia recordar tot, hagués passat o no») vol ser un advertiment davant del risc d'equiparar tot coneixement, de considerar-lo tot vàlid sense la mentalitat crítica ni les possibilitats d'adaptació necessàries. En els debats sobre xocs de civilitzacions, sobre la trobada de cultures i el cosmopolitisme real que es dóna a les nostres ciutats i als nostres pobles, sobre la dicotomia entre seguretat i llibertat, sobre l'incivisme..., l'educació en aquests valors propis de les societats obertes i autocrítics, rigoroses i democràtiques, apareix com una porta al

futur i un antídoto contra determinats catastrofismes.

Als professors ens agrada especialment una citació de Sòcrates de fa vint-i-cinc segles, que deia: «Els joves d'avui estimen el luxe, tenen manies i menyspreen l'autoritat. Responen als seus pares, creuen les cames i tiranitzen els seus mestres.» Sembla, doncs, que ja llavors les preocupacions eren les mateixes que avui: parlar d'aquesta nova societat, que és diferent de la nostra, d'aquesta nova joventut, que és diferent de la nostra, és el camí per deixar de lamentar-nos i començar a participar en la recreació de valors a la qual els nostres joves, i els de tota la història, ens obliguen, com nosaltres vam fer amb els nostres pares. En el fons, es tracta de recuperar els valors que des de sempre han mogut l'ésser humà cap al bé, però que permeten que cada generació emfasitzi el seu contingut segons el seu context i el seu caràcter. Recrear no és inventar, ni destruir el que és antic; no és subvertir ni deslegitimar: és tornar a crear, permetre renéixer, insuflar vivacitat. I, d'aquest recrear dels joves, n'hem de ser partícips, però no protagonistes; hem d'estar alerta, però confiats; hem de reclamar el nostre dret a opinar, debatre i refutar, però mai per damunt de la seva llibertat de recreació. Així ho vam voler per a nosaltres, així s'ho mereixen ells.

L'educació ha de ser també un exemple de l'aprenentatge sòlid perquè la societat del coneixement no es col·lapsi amb la sobreabundància de rumors infundats, vaguetats o mitges mentides; perquè els nous mitjans ens portin a aprendre de veritat, més que a aïllar, emmudir o falsejar. Saber escollir entre el que és fals i el que és veritable, entre el que està consolidat i el que és volàtil, és el resultat de tota aquesta suma de característiques que té l'educació en els nous temps. Davant les noves realitats, l'educació com a criteri.

Aquesta és la societat del coneixement de la qual parlarem, més enllà dels usos concrets de cada nova tecnologia. La dels drets, la dels deures, la de les oportunitats, la dels riscos: la societat de les esperances.

1] EDUCACIÓ I CANVI SOCIAL

Abans d'abordar la qüestió dels nous reptes de l'educació en aquest context de canvi social, definim què entenem per educació i per canvi social.

Probablement no hi haurà cap discrepància entre els professionals de l'educació si afirmem que l'última finalitat de l'educació és promoure el creixement dels éssers humans com a persones. Les discrepàncies sorgiran, amb tota probabilitat, en el moment de definir i explicar en què consisteix el creixement educatiu i, sobretot, de decidir el tipus d'accions pedagògiques més adequades per promoure'l: la disjuntiva bàsica es presenta entre els que entenen l'educació, fonamentalment, com el resultat d'un procés de desenvolupament, en gran mesura intrínsec a la persona, i els que la conceben com el resultat d'un procés d'aprenentatge, en gran mesura extern a la persona.

Paral·lelament, ens trobem amb un altre concepte fonamental relacionat amb l'educació: la cultura. Cap jove de cap país no es pot desenvolupar aliè a la seva cultura. Avui, a més, aquesta cultura ja no és tan sols la que passa de pares a fills, la que recupera les ferides històriques dels pobles, la que configura els greuges i els orçells dels col·lectius tancats. Avui les cultures es mixturen sense

remissió, sense model, sense un paradigma únic. En el caos, cada individu és un cosmos constel·lat de cultures diferents i llunyanes, portades així sobre el substrat de la cultura mare.

La cultura engloba molts aspectes: conceptes, explicacions, raonaments, interessos, actituds, llenguatge, ideologies, costums, valors, creences, sentiments, pautes de conducta, tipus d'organització (familiar, laboral, econòmica, social i tecnològica), tipus d'hàbitat... En el transcurs de la història, els grups socials han trobat força dificultats i han generat respostes col·lectives per poder superar-les; l'experiència acumulada d'aquesta manera configura la seva cultura. El jove és introduït en aquesta amalgama de realitats com qui el vesteixen per sortir al carrer i no passar fred ni vergonya.

Així arribem al concepte d'educació, que té un paper central perquè permet comprendre com s'articulen, de manera unitària, la cultura i el desenvolupament individual. Els grups socials ajuden els seus membres a assimilar l'experiència culturalment organitzada i a convertir-se, alhora, en membres actius i en agents de creació cultural, o, el que és el mateix, afavoreixen el desenvolupament personal en el si de la cultura del grup fent-los participar en un conjunt d'activitats que, globalment, constitueixen el que anomenarem *educació*.³

Així doncs, entenem per educació el conjunt d'activitats mitjançant les quals un grup assegura que els seus membres adquireixin l'experiència social històricament acumulada i culturalment organitzada. Les activitats educatives adopten diferents

3] Coll, C. *Marc curricular per a l'ensenyament obligatori*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1980.

formes d'organització social segons el volum i, també, segons el contingut concret del coneixement cultural. Això fa que no tan sols es pugui parlar d'educació a seques, sinó més aviat de persones que aprenen, d'educands; i això fa també que el canvi social sigui bàsic per saber educar, per saber aprendre. Pel que fa als joves d'avui, aquesta diferenciació és primordial.

Seguint aquesta argumentació, es pot afirmar que l'educació té un lloc en la societat i també en la història: en una societat i en una història concretes.

Certament, creiem que l'educació està estretament associada a l'esdevenir històric, de tal manera que és promotora i, alhora, receptiva dels canvis històrics, punt d'inflexió, baula.

En rigor, es podria considerar que l'educació està més lligada a la política, al desenvolupament del vessant públic, del que és explícit de la pluralitat dels homes, que a la pedagogia, a la tècnica de la transmissió. L'economista francès Jacques Delors, com a president de la Comissió Internacional sobre l'Educació per al segle XXI, instituïda per la UNESCO, afirmava que «[...] un enfocament exclusivament professional de l'educació condueix a un perillós carreró sense sortida, no tan sols per al bé social, sinó per al desenvolupament personal de cada individu».⁴

És més que probable que, si s'adopta una actitud tecnocràtica, l'educació es pot arribar a aïllar del context històric que és, alternativament, procés i canvi.

4] Ramallo, J. M.^a, *Educación y cambio*. URL: www.afraboschi.freesevers.com [consulta 26/10/2004].

Quin és el procés de la nostra història? Sens dubte, la conquesta dels drets i les llibertats i, entre aquests, el de l'educació com a causa i efecte d'aquest procés. Quin és el canvi per als nostres joves d'avui? El nou món, brou de gustos de tothom, recepta nova. Vet aquí l'educació com a foc lent que alenteix i qualla, que cou i fa bullir. Segons el pensament del filòsof Jorge L. García Venturini: «La història és, per definició, esdevenir, moviment, és a dir, canvi. En conseqüència, tota història ha estat, és i serà, inevitablement, canvi. Totes les èpoques han estat èpoques de canvi. Tan sols no hi ha canvi en l'eternitat.» Per tant, no es pot afirmar que hi hagi hagut èpoques de canvi i d'altres d'immobilitat, sinó de més o menys *acceleració de la història*. «I en aquest sentit —afegeix García Venturini— és cert que l'època en què vivim és la de més acceleració que ha conegut la humanitat, acceleració que ha arribat a un ritme vertiginós, que provoca, entre altres coses, fenòmens com la desubicació, el desfasament generacional, l'obsolescència professional precoç, etc.»

En aquest sentit, entenem que l'acceleració de la història és, potser, el fenomen més significatiu del món contemporani, perquè exigeix una adaptació constant a les noves situacions que es van presentant en el desenvolupament de la humanitat, amb una velocitat de vegades difícil d'assolir. I aquesta adequació només es pot aconseguir mitjançant un procés educatiu que permeti al subjecte que s'està educant flexibilitzar al màxim la capacitat d'adaptació al canvi.⁵

5] Ramallo, J. M.^a, *Educación y cambio*. URL: www.afraboschi.freesevers.com [consulta 26/10/2004].

2] L'EDUCACIÓ A L'ESTAT DE BENESTAR

L'etapa democràtica iniciada el 1976 va suposar per al nostre país l'arribada d'un gran augment del grau de benestar social. La gran majoria d'espanyols es beneficiaren de les millores en sanitat, educació, habitatge o pensions.

Al final dels anys setanta, a Espanya hi havia gairebé 8 milions de pobres, per a una població de 36 milions d'espanyols. Per solucionar aquests problemes, el Govern es va imposar uns objectius per apropar-se en qualitat als països europeus: redistribució més equitativa de la renda; aproximació del nivell de pobresa al de la Unió Europea —al voltant de l'11 %—; augment de l'ocupació; desenvolupament de programes de benestar social i conscienciació ciutadana de solidaritat. Amb aquest esforç es va posar en marxa l'Estat de benestar. Aquest va ser el nou canvi social que, no cal dir-ho, va afectar i va impulsar de ple un dels aspectes més importants: l'educació.

L'educació va ser, doncs, un dels grans reptes. El 1978 hi havia 26 milions de persones més grans de 16 anys. D'aquestes, 2,3 milions eren analfabetes, mentre que no arribaven a mig milió les que tenien estudis mitjans superiors acabats, segons l'informe *La societat espanyola després de 25 anys de Constitució*, elaborat per l'Institut Nacional d'Estadística (INE). Ja el 2002, amb 34 milions de persones més grans de 16 anys, els analfabets s'havien reduït a 1 milió i els titulats superiors pujaven a 2,4 milions.

L'escolarització també va registrar augments destacables. El 1980

només estaven escolaritzats el 15 % dels nens de tres anys, mentre que el 2001 ho estaven el 93 %. En el mateix període, l'escolarització dels joves de 18 a 20 anys va passar del 27 % al 58 %.

La presidenta de l'INE, Carmen Alcalde, en un article sobre la societat espanyola després de 28 anys de democràcia, publicat a *El País* l'any 2004, afirmava que «en el terreny de l'educació és on, segurament, s'han aconseguit més èxits; s'han eliminat pràcticament l'analfabetisme i la discriminació que patia la dona i, cosa que també és fonamental, s'ha afavorit una mobilitat social educativa que abans tenia caràcter anecdòtic, com posava en relleu el fet que, el 1975, menys de l'1 % dels fills de pares analfabets o sense estudis havien cursat estudis superiors. Actualment, el 31,9 % de la població entre 25 i 34 anys té estudis de tipus mitjà, i un 10,9 %, estudis superiors, i hi ha fins i tot més dones que homes cursant estudis universitaris».

En aquest sentit, per exemple, el nombre d'estudiants universitaris s'ha triplicat. La població universitària, que als anys vuitanta representava el 15 % de la població juvenil, representa actualment el 50 %. Aquestes xifres indiquen una clara universalització dels estudis superiors, que han deixat de ser patrimoni de determinades capes socials.

El 1984 hi havia a Espanya 34 universitats, amb un total de 700.000 estudiants; el 1995 el nombre d'universitats arribava a 51, amb gairebé un milió i mig de matriculats; l'any 2000 arribava a 61, i el 2004 ja hi havia 68 universitats a Espanya, entre públiques i privades. El 2005 hi havia un milió i mig d'estudiants, el 55 % dels quals eren dones. En aquest sentit, la incorporació de la dona en termes d'igualtat en el terreny educatiu és un dels canvis més grans.

Una altra de les conseqüències que va aportar el canvi educatiu va ser una incidència important en el terreny laboral, amb el retard en la incorporació a causa de l'escolaritat obligatòria, la prolongació de l'etapa de formació acadèmica i la integració de la dona en el mercat de treball. El canvi social modifica l'educació i aquesta, al seu torn, provoca un nou canvi social.

Avui dia, a l'Estat de benestar espanyol es garanteix una educació gratuïta i obligatòria fins als 16 anys i, a partir d'aquesta edat, l'Estat facilita un sistema de beques per als més desafavorits. Igual que en la majoria de partides destinades en la Unió Europea a diferents aspectes, en el de l'educació, Espanya és un dels països que menys destina a la formació de futurs treballadors, encara que cal tenir en compte que al nostre país hi ha més estudiants que a qualsevol altre país de la Unió Europea, i que això ja suposa dedicar partides altes a aquesta despesa social. Això sí, cada any es procura augmentar el nombre de beques, cosa que afavoreix més l'accessibilitat a millors nivells de preparació i, per tant, incrementa la probabilitat d'aconseguir un lloc de treball millor.

3] L'EDUCACIÓ COM A DRET

Així doncs, podem dir que l'educació en el segle xx espanyol ha canviat el nostre país. Els nostres joves donen per fet la presència d'instàncies educatives. I la societat busca en aquestes instàncies educatives referents de racionalitat i oportunitats de desenvolupament professional i personal. Aquesta evolució vertiginosa dels últims anys ha deixat en les consciències dels ciutadans

quelcom que es va gestant des de fa dècades: el dret a l'educació, entès com un dels drets humans més importants. La idea és que precisament per mitjà de l'educació es podrà canviar el món i millorar l'economia. No descobrim res de nou si afirmem que les persones amb més nivell educatiu tenen més possibilitats en el mercat laboral. A Indonèsia, per exemple, un home amb educació terciària guanya una mitjana del 82 % més que un que només té educació secundària. A Paraguai, la diferència arriba al 300 %.

Tanmateix, el dret al coneixement és quelcom que va transformant la nostra manera d'entendre l'educació: ja ha sobrepassat el llindar de la joventut. Ja no es tracta de garantir que un jove podrà participar en la societat amb autonomia; es tracta de garantir que al llarg de la seva joventut i de tota la seva vida podrà accedir al coneixement, ja sigui perquè hi ha institucions (com la universitat) a la seva disposició, com, sobretot, perquè els agents socials encarregats de proveir-lo de les competències necessàries tenen l'obligació que no quedi aïllat del món que l'envolta. De fet, un dels grans reptes que es planteja als centres educatius és la idea que cal formar-se al llarg de tota la vida. El coneixement té data de caducitat, com diu sovint Sebastià Serrano. Així com abans l'adquisició d'un ofici o d'un saber es conservava per tota la vida o fins i tot de generació en generació, avui la durada de la majoria de coneixements dura tan sols uns quants anys, sinó uns pocs mesos.

Avui es qüestionen molts sistemes de selecció de personal, i especialment els que estan basats en exercicis memorístics. Així, per exemple, l'aprenentatge d'uns temes que ha de fer un notari o un jutge per aprovar una oposició servirà de bastant poc en un món en què les lleis no tenen precisament vocació de permanència com abans, amb la qual cosa l'actualització con-

tínua que haurà de fer tindrà fins i tot més valor que la mateixa oposició inicial. «La interinitat del saber», per dir-ho d'alguna manera, ha arribat a gairebé totes les disciplines. Per això és bàsic que no formem ciutadans que només tinguin com a virtut la capacitat de memoritzar una sèrie de lleis o de coneixements en un moment determinat de la vida. Cal més, molt més. Es fa necessària la competència per continuar aprenent, per no renunciar a la formació. Per això, aquest nou *sentit* de l'educació haurà d'anar acompanyat de nous drets, com el dret de formar-se al llarg de la vida, que no és precisament «el dret de ser jove», ja que, com deia Goethe, «si la joventut és un defecte, un el corregeix ben aviat».

En aquest sentit, la intrahistòria de les noves tecnologies que assenyalàvem a l'inici, i que sembla que han impregnat tant la cultura dels nostres joves, s'inscriu en aquesta macrohistòria de drets i de fluxos de saber. Així mateix, la intrahistòria de la globalització i de la trobada engendra els nous drets a l'educació en la diferència i la pluralitat. Ambdós necessiten els dos nous grans valors recreats: el de la capacitat d'adaptació, que implica creativitat i gosadia; i el de la formació d'un criteri, d'una realitat espiritual concreta feta de conviccions i coneixements dels fins. Aquest és el nou humanisme davant del canvi social; és la recreació dels drets en el context dels nous canvis socials.

4] EDUCACIÓ I IMMIGRACIÓ

La globalització de què parlem no solament es refereix a les noves pàtries virtuals, sinó que també implica el flux constant de

persones que volen sortir de la pobresa, que busquen el futur en les nostres estructures, tan legítimament com vam fer nosaltres en el passat.

En pocs anys, Espanya ha passat de ser un país d'immigrants a convertir-se en un país receptor de grans onades migratòries. Sempre s'havia dit que els espanyols érem molt poc racistes; en realitat crec que el que passava era que el problema no ens afectava. Era molt fàcil no ser racista quan érem nosaltres els que fugíem de la pobresa i, en tot cas, els diferents estudis que hi havia fins a la data, indicaven que no teníem mentalitat o estereotips racistes, sinó que només de vegades discriminàvem algun sector de la població, com era el cas de la població gitana.⁶

Avui la situació és ben diferent: la presència d'immigrants a les nostres ciutats és un fet més que evident⁷ i això ha comportat que hi hagi determinades d'actituds que fins avui desconeixíem. Constatem, doncs, amb una certa preocupació, l'existència de fenòmens com els del racisme i la xenofòbia, i també conflictes culturals —en definitiva, de convivència— que creixen en els darrers anys en la major part de països de la Unió Europea; es presenta, doncs, com un dels reptes més im-

6] Giménez-Salinas, Esther, i Román Maestre, Begoña. «Criminología e inmigración en una sociedad pluralista». *Eguzkilore, Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología*, núm. 18 (2004).

7] Així, si el 1981 el nombre d'estrangers residents a Espanya era de 198.042, el 2004 aquest nombre ja havia arribat a 2.664.168, i avui ja en són més, tant en les successives regularitzacions, com en els denominats «sense papers», que ja sumen més d'un milió, segons diferents aproximacions. El creixement es va accelerar a partir del començament dels anys norants i en aquest temps ha estat constant.

portants que han d'afrontar avui les societats democràtiques. Per això creiem que ningú no discuteix que, si cal començar per algun lloc a combatre d'arrel aquestes tendències, aquest lloc és precisament a l'escola.

Som davant d'una realitat amb evidents implicacions internacionals, davant d'un fenomen que no es pot abordar únicament de manera individualitzada pel país d'origen, ni pel país de destinació dels immigrants.

En l'àmbit educatiu institucional es fa cada vegada més notable la presència d'alumnes fills d'immigrants. És un problema que sovint ens desborda i en el qual la planificació existent ha estat de vegades insuficient; potser per això trobem poques normatives, orientacions i recursos per afrontar, des d'una opció educativa clara i decidida, una realitat cada vegada més pluriètnica i pluricultural, que va conformant la nostra societat i, per tant, la nostra escola. No obstant això, molts centres educatius i molts professionals han anat obrint camí i, gràcies a això, disposem també d'interessants experiències en aquest camp.

Un dels problemes principals que planteja l'escolarització dels alumnes fills d'immigrants és la concentració en algunes escoles, perquè a la concentració natural de la immigració en alguns barris s'afegeix la fugida dels alumnes a altres escoles. Una altra problemàtica notable és l'educació dels fills d'immigrants d'incorporació tardana al sistema escolar: problemes de llenguatge i comunicació, i increment de les friccions o els xocs amb les idees i cultures dominants.

En aquest sentit, el dret de tots a l'educació, tot i que reconegut

i organitzat per la Constitució Espanyola (art. 27), no ha estat regulat per a tots els alumnes fills d'immigrants fins fa uns quants anys. Cal que deixem clar que els nens són nens i que tenen el dret d'anar a escola vinguin d'on vinguin. Així està legislat, a més, en la Convenció Internacional sobre els Drets de l'Infant del 1989, ratificada per 191 països de l'Assemblea General de l'ONU del 20 de novembre de 1989.⁸

Però l'educació, com hem vist al principi d'aquest article, no és neutra. Hauríem de preguntar-nos, doncs, quina educació hauríem de donar-los, quina cultura: la seva o la nostra? Altres països propers, com França i Alemanya, fa molts més anys que conviuen amb aquesta realitat a les seves escoles i han intentat respondre a aquesta pregunta. Segurament aquest és un dels temes que caldria reflexionar i investigar més, i aprendre dels errors i dels encerts dels països veïns que tenen més experiència, però sobretot, caldria buscar un model propi, un model que recollís les qualitats hospitalàries que com a país hem tingut sempre. Recordem aquí l'obra d'Immanuel Kant *La pau perpètua*,⁹ que en la tercera part, dedicada al dret de gents, arriba a dir que el món viurà en pau el dia que sortim de la nostra terra i siguem tractats com a hostes i no com a estrangers. Això implica tots dos costats de la relació, tant el que és hoste com el que és hospitalari.

A Alemanya, per exemple, hi ha moltes investigacions¹⁰ sobre quin tipus d'immigrants turcs s'han integrat millor: si el que ha

8] Actualment, només hi ha dos països membres que no l'han ratificada: els Estats Units i Somàlia.

9] Ed. Barcino, Barcelona, 1932.

10] Lamnek, Siegfried, *Qualitative Sozialforschung*, 4,-Auflage 2005.

adoptat una manera de viure alemanya, amb la llengua, la cultura i els costums del país; o bé el que ha conservat la seva identitat originària, amb la seva manera de vestir, la seva llengua, la seva cultura, la seva religió i les seves tradicions. Els primers, aparentment alemanys identitàriament, en realitat viuen una contradicció, la seva procedència turca és òbvia i, en realitat, participen d'una realitat turca tot i que no vulguin. Els segons, és evident que es resisteixen a participar de la identitat alemanya tal com la van trobar. No hi ha una resposta científica satisfactòria a aquest tema i són moltes les qüestions sense resoldre.

A França, d'altra banda, fa més de vint anys que es treballa en la integració d'immigrants i, no obstant això, la presència de guetos no és tan sols una cosa que es veu a primera vista, sinó que ha augmentat molt en els últims temps. Aquest mateix any hem contemplat les revoltes dels suburbis parisencs, molts plens de pisos de protecció oficial. Algú va dir que aquesta rebel·lió era un veritable acte d'afirmació francesa, ja que la reclamació revolucionària dels drets socials és quelcom que s'inscriu en la seva tradició. El mateix filòsof Giovanni Reale afirmava a Barcelona que aquest brot de nihilisme té més d'uropeu que d'immigrant. La realitat, no obstant això, és que aquests joves que s'han alçat són la segona o tercera generació que viu a França des de l'arribada dels seus pares, i que la veritable raó que els impulsa és el fracàs social i la falta d'oportunitats per prosperar. L'anomenat «ascensor social» està espatllat o desocupat al primer pis, sembla.

Un nou problema emergent, fins ara pràcticament desconegut, però de gran impacte, és el dels menors emigrants indocumentats i no acompanyats,¹¹ els *mineurs isolés*, com els denominen els francesos. Són menors, o almenys ells diuen que ho són, que marxen

dels seus països d'origen, fugint d'una situació de pobresa i misèria, a la recerca d'una nova forma de vida. És, com ha dit Jaume Funes, «la infantilització del procés migratori o el costat adolescent i jove d'una part de la pobresa». En tot cas, són nens, menors de 18 anys, que surten dels seus països d'origen i que arriben al nostre país indocumentats i sense família. Són joves que, generalment, se'n van del seu país amb l'acord de les seves pròpies famílies, amb les quals mantenen un bon vincle, i que, en principi, només volen treballar al nostre país. Arriben moltes vegades pel sud d'Espanya, i el mitjà de transport més habitual és viatjar sota les rodes d'un camió o un autocar, encara que des de fa uns quants mesos la seva arribada és també per Canàries. Són joves, nens de vegades, però la seva presència al nostre territori produeix també una gran alarma social: estan sols i indocumentats, sense cap adult que se'n responsabilitzi, i això fa que es plantegin problemes respecte de quina és la millor forma d'intervenció. A aquests joves, pel fet de ser menors, segons les nostres lleis també els empara el dret a l'educació. El problema és com els el podem assegurar.

11] Capdevila, M. i Ferrer, M. *Els menors estrangers, indocumentats, no acompanyats*. Publicat al Centre d'Estudis Jurídics de la Generalitat de Catalunya. Aquesta és una de les poques investigacions que hi ha sobre aquest tema al nostre país.

5] DE L'ENSENYAMENT A L'APRENTATGE: DE L'APRENTATGE A LA SOCIETAT DEL CONEIXEMENT. LA DECLARACIÓ DE BOLONYA

Es diu que el gran canvi de les universitats europees ha vingut propiciat per la Declaració de Bolonya. En un llenguatge col·loquial, m'atreuria a explicar que, un bon dia, les universitats europees es van adonar que, tot i la seva tradició, el seu prestigi i la seva història, perdien competència. A poc a poc, el referent s'anava traslladant als Estats Units i semblava que ja no podíem competir amb universitats com Harvard, Yale, Stanford, Georgetown, Berkeley, Columbia... Què havia passat a les nostres Institucions? Hi ha moltes explicacions i, per tant, també moltes incògnites i molts respostes, però, bàsicament, la Declaració de Bolonya per a la Convergència Europea de l'Educació Superior, signada en aquesta ciutat italiana el 1999 pels ministres d'Educació dels llavors 15 països membres de la Unió Europea, comportava el compromís de crear un espai comú per a l'educació superior a Europa, amb la finalitat d'homologar titulacions universitàries i, sobretot, competències professionals dels nous titulats.

El dubte que t'assalta set anys després d'aquella Declaració és si aquells 15 ministres eren conscients de la dificultat que comportava aquest projecte, ja que només van donar un termini de 10

anys perquè totes les universitats dels 15 països signants tinguessin els plans d'estudis adaptats per cobrir totes les necessitats imposades per la Declaració. És clar que també podem pensar que el termini de 10 anys va ser només per marcar una data, ni molt llunyana ni molt propera, amb la plena convicció que no es podia aconseguir, però amb el convenciment que si no es fixen objectius, no s'aconsegueix res, i que com més difícils d'aconseguir són, més esforç s'hi posa per arribar-los a assolir.

La realitat és que, transcorregut força més de la meitat del període, l'avanç en els diferents països és molt desigual, sobretot perquè fa molt poc hem augmentat fins a 25 el nombre d'estats membres de la Unió Europea. La diversitat de situacions és molt gran. Us podria *marejar* —sí, probablement és la paraula més adequada—, us podria, dic, marejar amb una aritmètica meravellosa per definir l'arquitectura dels plans d'estudis, també podria confondre-us amb infinitat de noms que prendran els diferents graduats universitaris que vagin cobrint amb èxit els successius cicles formatius, o simplement podria exposar-vos el nou sistema d'avaluació de la càrrega d'estudi d'un alumne —el ECTS, Sistema de Transferència basat en el Crèdit Europeu o, com diuen els nostres amics anglosaxons, l'European Credit Transfer System—; però prefereixo deixar aquest camí, d'altra banda molt comentat i exposat en qualsevol fòrum internacional, per compartir amb vosaltres el què crec que és l'essència de l'esperit de la Declaració de Bolonya.

En primer lloc, cal insistir que a les nostres universitats, amb la llarga tradició d'ensenyament dogmàtic i *ex cathedra* que tenen, l'eix de la transmissió de coneixement professor-alumne no ha d'estar només centrat en el que sàpiga o deixi de saber cada pro-

fessor, sinó que s'ha de prioritzar en l'aprenentatge del seu alumne. Això no significa, com han dit alguns, que suprimim del tot les classes magistrals, però sí que implica que l'ensenyament teòric no serà l'únic, ni tan sols el principal, element formatiu.

Així doncs, en el nou sistema dissenyat, ja no és vàlid quedar-se satisfet amb la tradicional classe magistral, no és vàlid qualificar només per mitjà d'un examen final únic i global; s'ha d'avaluar l'esforç que cada alumne, o un alumne mitjà, ha de fer per aconseguir el nivell raonable de coneixement que exigeix el seu professor; s'han d'avaluar i fomentar les seves capacitats d'expressió, tant oral com escrita; s'ha de potenciar la seva capacitat de treballar en equip i de lideratge, la seva facilitat d'adaptació a qualsevol cultura o ambient laboral i social; i una llista inacabable d'altres aspectes que denominem, des de la cita de Bolonya, el «conjunt de competències professionals», allò que en anglès anomenen *outcomes*. Ens hem posat com a objectiu la creació de professionals capaços de treballar en qualsevol país de la Unió Europea i que siguin reconeguts igual pel mateix tipus d'ocupadors.

Davant d'aquesta proposta, pot semblar que Europa, la vella Europa, ha perdut les seves arrels i que vol canalitzar el seu futur cap a una unitat total. Res més lluny d'això és el que defensa l'esperit de la Declaració de Bolonya. Realment, es vol aconseguir tot el que els he exposat, sense perdre, o millor dit mantenint, la diversitat cultural i lingüística de cada país i regió. És certament un procés apassionant, de ben segur. Em sento i ens sentim orgullosos de participar i ser actors actius en el procés que ens ha tocat viure; certament és un moment històric per a Europa en el marc de l'educació superior, potser un dels nostres actius més preuats.

En un procés paral·lel, les modificacions registrades en el mercat d'ocupació, els canvis tecnològics i culturals accelerats, i les exigències d'integració en l'Europa comunitària, han conduït a una reestructuració i una revisió general de les carreres universitàries, i s'ha apostat per noves especialitats de cycle curt, flexibilitat en els coneixements impartits i formació continuada i diversificada.

Es potenciarà, també, la llibertat dels alumnes de poder cursar els estudis de segon cycle en una universitat diferent de la que li va proporcionar el ; títol de grau, i es promourà d'aquesta manera la mobilitat i s'eliminaran els obstacles que impedeixen l'exercici efectiu del lliure intercanvi. Els nostres alumnes i professors són, o haurien de ser, els grans defensors d'aquest canvi; no obstant això, la impressió generalitzada és que o bé no ho coneixen o bé de vegades hi desconfien. Per a mi, Bolonya o, si es prefereix, l'Espai Europeu d'Educació Superior, és la gran oportunitat de canviar moltes coses a la universitat. La sabrem aprofitar?

Encara que ens hem referit fins a aquí bàsicament a la universitat, no podem oblidar la importància de la formació professional (FP) i dels cycles formatius de grau superior. Hem de ser conscients que la formació professional, en conjunt, està fins i tot més influïda que l'estrictament acadèmica per l'auge de la societat del coneixement. Però passa que no sempre hem sabut valorar el caràcter pràctic d'aquest tipus d'educació, que la fa més sensible als canvis estructurals de les formes de treball i de relació. L'avanç de la tècnica en aquests dos últims segles i, especialment, en les dues últimes dècades, ha metamorfosat fins a arribar a l'impensable el treball pràctic dels nostres professionals qualificats. Des dels oficis antics, manuals i inalterables durant generacions, fins a la necessària versatilitat i especificitat dels tècnics de

formació professional actuals, el seu treball i la seva consideració social no tan sols ha millorat molt, sinó que ha experimentat una profunda transformació: és el cercle educació-canvi social de què parlàvem.

La seva tasca ha esdevingut més específica i demana, cada cop més, més competència i un grau més alt de responsabilitat. No solament hem de dir que la presència de professionals qualificats en un país és essencial per a la supervivència del seu teixit industrial, com també per a les possibilitats d'innovació, sinó que el col·lectiu de tècnics que surten dels diferents graus de formació professional és el que adapta i fa possible la presència de les noves tecnologies en la nostra societat.

Són els que reben el primer impacte de la novetat, de vegades amb gran urgència i amb moltes dificultats per incloure'l en el seu treball; són els que adapten els seus funcionaments a la dinàmica de les empreses i institucions; són els que fan possible que sigui útil un nou paradigma. Sens dubte, a més, són els que més pateixen els contextos de deslocalització i de volubilitat del mercat laboral actual. Per això, els nous valors d'adaptabilitat, capacitat d'innovació, creativitat i responsabilitat han de ser vertebrals en la formació professional del nostre país, tant o més que a la universitat.

Col·laborar en la millora de les possibilitats de cadascun, la veritable igualtat d'oportunitats, implica tractar els professionals qualificats com a agents bàsics del canvi que estem vivint i com a transmissors essencials dels nous valors recreats. En la seva formació, no podem oblidar el caràcter protagonista que tenen en les transformacions de la societat. No són, com de vegades es

pensa, «els que no han arribat» o «els que no tenen res millor a fer»: al contrari, són els que fan possible la realitat del canvi. El seu contacte amb la realitat laboral del nostre país fa que la gran majoria de serveis, sobre els quals els acadèmics molt sovint teoritzem, siguin reals gràcies al seu esforç i la seva formació.

Per això quan parlem de reformes educatives, d'educació en els valors, d'edificació d'un criteri o d'autonomia generacional, hem de tenir en les nostres ments aquest col·lectiu tan important de joves que tenen en la seva formació un passaport per al futur.

CONCLUSIONS

Després d'aquest repàs de la nova societat del coneixement, els seus orígens i les seves oportunitats de futur, i també el paper que els nostres joves hi exerceixen, ens agradaria acabar amb les consideracions següents:

1] Aquesta nova societat del coneixement no es caracteritza només per la presència de nous mètodes de transmissió de la informació, per la democratització de tecnologies de llarg abast. Per entendre i donar suport al protagonisme que tenen els nostres joves, hem d'inserir la reflexió en un context determinat per altres factors també importants.

A) L'evolució del dret a l'educació i la seva percepció per part de tots. L'exigència de donar una educació suficient a tots els joves s'ha convertit en una idea assumida individualment per cadascun de nosaltres. I això, necessàriament, augmenta les exigències de la població envers les seves institucions públiques o privades que s'hi dediquen. Des de la precarietat de l'alfabetització del principis de segle fins a l'excel·lència en les ofertes d'educació universitària de tercer grau que exigeixen els estudiants, una societat que vol ser competitiva i competent demana un esforç més gran en recursos i una ordenació de prioritats respecte de l'educació universitària.

B) El context de globalització i acceleració dels sabers ha canviat les necessitats en la formació dels nostres nens i joves. S'imposen nous valors, com l'adaptabilitat, la creativitat i la gosadia, que no s'aprenen només amb memoritzacions o classes magistrals.

L'èmfasi en l'aprenentatge que cada ciutadà pot fer per ell mateix, la dotació de tècniques de reciclatge al llarg d'una carrera professional i la promoció de l'exercici de recreació de valors per part dels joves són noves competències que la formació ha de considerar imprescindibles.

C) La disparitat d'opinions respecte d'un mateix tema (sobretot en les ciències socials) i la contínua renovació en períodes molt curts converteixen la formació de criteri en pedra de toc de qualsevol educació que es valori. No n'hi ha prou amb bons professionals pràctics, ni amb actituds flexibles, cal també dotar l'estudiant de la capacitat de discerniment necessària per moure's en l'immens magma de sabers que ronden tots els mitjans de transmissió social.

D) Aquest criteri ha d'estar definit, de primer, per una inculturació. La consciència de la identitat i del punt de partida cultural que té cada societat ha d'anar acompanyada, al seu torn, d'una obertura de ments suficient per poder articular les pròpies conviccions amb les alienes. Per ser fructífera, una educació internacionalista no ha d'oblidar l'origen de cadascun.

2] Els canvis socials s'han d'entendre a la llum de l'educació, que els ha de tenir en compte, alhora que els engendra en cada generació.

A) La immigració és un dels canvis que més nota la societat espanyola en els últims anys, i això obliga a pensar polítiques que evitin la concentració i protegeixin el dret dels menors immigrants a rebre una educació igual que la dels espanyols d'origen.

B) Aquesta immigració planteja reptes en dos sentits. De primer, el fre de les actituds racistes i xenòfobes davant el creixement que denoten les enquestes a tot Europa, a través del coneixement de les cultures que identifiquen els nous ciutadans del nostre país. No obstant això, aquest coneixement o estudi de les cultures alienes no es pot fer acríticament. El relativisme cultural total genera desconcert en els estudiants i, a la llarga, falta de respecte per les cultures pròpies i alienes.

C) La presència de col·lectius nombrosos d'immigrants a les escoles també planteja incògnites sobre la millor manera d'integrar-los. Si donem per feta la legalitat, se'ns interroga sobre la conveniència de respectar i promoure les identitats d'origen de cadascun en la formació que se'ls ofereix o, ben al contrari, la conveniència d'educar des dels nostres paràmetres culturals per incloure'ls millor en el debat social i, alhora, evitar la desnaturalització o la dissolució de les nostres cultures. És important remarcar que és inevitable que la presència d'immigrants a les nostres societats produeixi una certa mutació de la nostra cultura originària. Sempre ha estat així, tant en contextos d'integració com de conflicte social. Ser conscients d'això ens pot oferir una sortida, sense necessitat de renunciar a res. Plantejar el problema només des de la perspectiva de l'immigrant és un error que no es correspon amb la realitat. Com més aviat entenguem què hi ha en la pluralitat que ens permeti fer la crítica a la nostra tradició, més es consolidaran les virtuts que el nostre model pot oferir a les masses immigrades que volen viure entre nosaltres.

D) Passa el mateix amb la nostra participació en el diàleg global. Ser conscients de la nostra especificitat cultural ens permet oferir les eines necessàries als nostres alumnes perquè desenvolupin

la seva carrera professional on sigui i amb qui sigui, sense patir situacions d'inadaptabilitat, desintegració o marginació internacional.

3] L'oferta educativa s'ha democratitzat i avui un alt percentatge de joves tenen accés a l'educació superior. Això té un valor molt positiu, entre altres coses:

A) Per responsabilitat. Una societat amb una formació acadèmica superior i competitiva té més oportunitats de desenvolupament que una que no en tingui. Els seus alumnes seran els responsables del futur del país i la seva formació és essencial perquè aquest futur sigui prometedor. Alhora, el cercle que ensenya que els drets s'incrementen al mateix temps que l'educació, i que l'educació millora en la mesura que s'amplien els drets (i l'altra cara, els deures), ha d'interpel·lar les noves generacions que vulguin veure institucionalitzades les seves reclamacions.

B) Per promoció personal. Tenir més formació ofereix més oportunitats laborals i intel·lectuals. Aquest missatge és més vigent que mai en el context d'internacionalització del mercat laboral i acadèmic.

C) Per a la formació d'un criteri. La universitat, i la formació en general, ajuden a *moblar* el cap. Dedicar uns quants anys de la vida a la reflexió vocacional i a l'aprenentatge acadèmic estructura la personalitat i la fa resistent a manipulacions interessades. Això és molt important en una societat democràtica.

D) Perquè la formació que ara dona la universitat comença a incorporar els nous valors d'adaptabilitat, creativitat i gosadia de

què parlàvem més amunt. Saber usar els nous mecanismes de la informació i la comunicació permet orientar-se en el cosmopolitisme real en què vivim.

E) Perquè el procés de convergència europea que impulsa la Declaració de Bolonya és una veritable oportunitat per edificar un pensament europeu real que vertebrï la unitat que políticament es va construint, i alhora obre la porta a nous coneixements i sabers procedents d'altres països i a la possibilitat de desenvolupar la carrera professional a l'estranger.

F) Perquè la universitat continua sent la corretja de transmissió de la tradició científica i humanista en la qual s'inscriu la nostra societat. I la universitat permet participar en l'excel·lència científica per dur a bon port una vocació.

4] Els joves de la nostra societat comencen la seva pròpia recreació de valors, potser més de pressa del que nosaltres ho vam fer, d'acord amb l'acceleració de la major part dels processos, però essencialment igual com ho vam fer nosaltres amb els nostres pares. Aquesta realitat ens obliga a cedir-los el protagonisme, sense desentendre'ns; a posar-nos en el seu lloc sense renunciar a les nostres responsabilitats com a formadors i transmissors de cultura i valors. La cultura, com ja s'ha explicat, és un conjunt molt divers de realitats socials i individuals.

5] La nova societat de què parlem i que ens fa parlar, en un cert sentit, d'una nova joventut, té altres característiques importants pel que fa a l'educació:

A) Els adults anirem a la universitat. Tornarem a estudiar. Ja no és

suficient haver estudiat una carrera als 20 anys. La longevitat i la velocitat amb la qual els sabers es tornen obsolets ens obliguen a reciclar-nos, ja no tan sols professionalment o pràcticament, sinó per participar en la recreació de valors que tota societat fa en cada generació.

B) Gran part de l'educació per a adults que ja ofereix la universitat, la demanda de la qual per part de la societat anirà augmentant, serà de caràcter humanístic, ja que són molts els adults que, més que competències tècniques o científiques, busquen en la seva nova formació eines per orientar-se en la nova societat del coneixement.

C) El treball en xarxa: a Catalunya, segons fonts de l'Idescat¹², a la primavera del 2004, el 78 % dels joves d'entre 15 i 24 anys eren usuaris habituals d'Internet. Això influeix especialment en l'educació, en la qual la presència d'ordinadors a les aules, el flux d'informació entre estudiants i l'accés a noves fonts va canviant els ritmes d'aprenentatge. Però estar connectat a la xarxa també té altres valors, com la cooperació, la interacció, el coneixement de realitats alienes, la capacitat d'incidir, el diàleg, el consens, la configuració de sentiments de col·lectiu més enllà de la territorialitat, i un llarg etcètera.

12] Institut d'Estadística de Catalunya. URL: [http:// www.idescat.cat](http://www.idescat.cat)
[Consulta: 17/05/2005].